

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Taivi Babatunde

**LAHKUMINEKUJÄRGSE LAPSEVANEMATE JA LASTE
SUHTLEMISE SEOS LAPSE HEAOLU NING
ÕIGUSTEGA LASTEVANEMATE ARVATES**

Lõputöö

Juhendaja: Kandela Õun, MA
Annika Steinberg, MA

Pärnu 2020

Soovitan suunata kaitsmisele

Kandela Õun

/digiallkirjastatud/

Annika Steinberg

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Anu Aunapuu

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Taivi Babatunde

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade lapse heaolust ja õigustest lahkuminekul ning suhtlusõiguse põhimõtetest	6
1.1. Lahutus ja ühiskonna hoiakud lahkuminekust	6
1.2. Laste ja vanemate suhted õiguslikus ning heaolu vaates	9
1.3. Vanema ja lapse suhtlemise korraldamine lahuselu korral	13
1.4. Erinevate riikide ja Eesti kohtupraktika suhtlemise kindlaksmääramisel	17
2. Uuring suhtlemise seosest lapse heaolu ja õigustega	21
2.1. Uuringu metoodika ja valimi kirjeldus	21
2.2. Uuringutulemused ja analüüs	23
2.2.1. Lapsega elavate vanemate vastuste tulemused	23
2.2.2. Lapsest eemal elavate vanemate vastuste tulemused	33
2.3. Järeldused ja ettepanekud	40
Kokkuvõte	46
Viidatud allikad	48
Lisa 1. Suhtluskorra protsess	57
Lisa 2. Ankeetküsimustik	58
Summary	67

SISSEJUHATUS

Lõputöö teema valiku ajendiks on õiguskantsleri aastaülevaadetes (Madise, 2018b; 2019) viidatud lapsevanemate pöördumised, seaduste muutmise vajadus (Justiitsministeerium, 2019), täitemenetluse (Madise, 2018a) ja kohtueelse lepitusmenetluse (Siigur, Olm, & Aru, 2019, lk 48) puudused. Eesti kohtud lahendavad aastas umbes 300 vaidlust vanemate vahel lapse suhtlusõiguse küsimustes, milles võib jõuda kokkuleppele või ka kohtus tehtud sundlahenduseni (Siigur *et al*, 2019, lk 48). Autorile ei ole teada, et varem on lastevanemaid laialdasemalt kui juhtumipõhiselt teemasse kaasatud ja uuritud nende arvamusi suhtluskorrast, selle täitmisest ja hinnanguid laste heaolule suhtlemise võimalikkuse põhjal.

Eesti ajakirjanduses avaldatud sagedased, kuid samas üksiklood lapsest lahus elavatest lapsevanematest, kelle suhtlus lapsega on harv või puuduv, õhutavad süüvima vanemate hoiakutesse suhtlemise teemal. Riigi ja ühiskonna tasandil on samuti oluline olla informeeritud sellest, kui teadlikud on vanemad uurimistulemustest omavahelise suhtlemise olulisusest lahkumineku järel.

Soomes puudutab lahutus iga aasta 30 000 last (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 4). Praktikat Venemaal iseloomustab tõsiasi, et lastekaitsega tegelevatesse riigiasutustesse pöörduvate isade nõuded lapsega kohtumiseks jäävad tähelepanuta (Кузнецова, 2015, lk 91). Värske lahutusjärgsete ja tuumperede liikmete võrdlusuuring Portugalis (Portugal & Alberto, 2019, lk 574–575) ei näidanud statistiliselt olulisi erinevusi vanemate ja laste suhtluses. Eesti seadusandlus ei kontrolli (suhtluskorra) kohtumääruse mõju pereliikmetele ja suhtluskorra täitmisest kinnipidamist. Vastav kohustus on lapsevanemal. (Malla, 2015, lk 25) Nende erinevuste taustal peab autor uurimisprobleemiks, et Eestis rikutakse lahutuse või lahkumineku järel vanemaga vähese suhtluse tagajärjel lapse õiguseid ja sellest tulenevalt ka tema heaolu.

Lõputöö eesmärk on analüüsida lahkuminekujärgset lapsevanemate ja lapse suhtlemise olulisust lapse heaolule ja arengule, tehes tulemuste põhjal ettepanekuid lastevanemate abistamiseks ja suhtlemise korraldamises osalejatele.

Lõputöös otsitakse vastust uurimisküsimusele, kuidas hindavad lapsevanemad lahkuminekujärgset omavahelist ja lapsega suhtlemise mõju lapse heaolule ja õigustele.

Eesmärgi saavutamiseks on seatud järgmised uurimisülesanded:

- anda ülevaade lahutusest ja lahkuminekust, lapse õiguste ja heaolu põhimõtetest, vanemaga suhtlemise regulatsioonidest ja praktikast;
- küsitleda lõputöö teemal lahus elavaid lapsevanemaid ja analüüsida vanemate hoiakute erisusi, selgitades selle põhjal välja seose lapse heaolu tajumise ja õiguste aktsepteerimise ning suhtlemise tiheduse vahel;
- võrrelda lapsega koos ja temast eemal elava vanema vastuste tulemusi, mille põhjal esitada ettepanekud seotud osapooltele ja organisatsioonidele lapsevanemate vahel suhtlemises kokkuleppele jõudmise parandamiseks.

Eeldades lahkuminekujärgse lastevanemate ja lapse suhtluse vähesust ja puudumist kui lapse õiguste rikkumist ning heaolu mõjutajat, on töö autor suurema infohulga kogumiseks ja selle pinnalt järelduste tegemiseks valinud kvantitatiivse uurimismeetodi. Uurimisülesannete lahendamisel kirjeldatakse lahutuste statistilisi andmeid, lahkumineku mõju ja suhete olulisust, lapse õiguseid ja tema heaolu olemust, sellealaseid uuringuid ning kohtulahendeid suhtluskorra kohta. Läbivaks teemaks on vanemate ja laste suhtlusõigus. Autor keskendub selle teema sotsiaalse ja õigusliku vaate kirjeldamisele.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis kirjeldatakse lahutusi ja lahkuminekuid, lapse ja vanemate suhteid, suhtlemise korraldamise regulatsioone ning praktikaid. Töö teine osa keskendub uuringule suhtlemise seosest lapse heaolu ja õigustega: kirjeldatakse uurimistöö metoodikat, valimit ning uuringu läbiviimise protsessi koos tulemuste, analüüsi ja järeldustega. Ettepanekud esitatakse tulemustes kajastuvate kitsaskohtade lahendamiseks teoreetiliste seisukohtadega võrreldes.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE LAPSE HEAOLUST JA ÕIGUSTEST LAHKUMINEKUL NING SUHTLUSÕIGUSE PÕHIMÕTETEST

1.1. Lahutus ja ühiskonna hoiakud lahkuminekust

Lahkumineku puhul on laste ja vanemate suhetes oluline, kas, kui palju ja kuidas lapsevanemad omavahel suhtlevad ning kui palju kontakte lahus elaval vanemal lapsega säilib. Lahkuminek võib suhtlemist mitmel erineval viisil mõjutada.

2018. aastal sõlmiti Eestis 6573 ja lahutati 3199 abielu. Statistikas on need arvud olnud sarnased viimase kümne aasta jooksul. (Statistikaamet, 2020a) Lahutuste rohkus on Eestit ilmestanud juba 1920–1930-ndatest aastatest (Rootalu, 2018). Suur osa abielusid kestavad vähemalt viis aastat (Sõstra, 2017). Statistiliselt on lapsi erinevate partneritega nii naistel kui ka meestel, kuid meestel on lapsi rohkemate naistega enam kui naistel lapsi erinevate isadega. Naiste jaoks seisneb ajalooline muutus võimaluses leida laste kõrvalt endale uus partner ja lahutada ebaõnnestunud abielu (Tammur, 2019). Eurostati (2020) andmeil oli 2017. a lahutusi 100 abielu kohta Soomes 50,8, Rootsis 46,1, Ukrainas 51,6 ja Venemaa vastav näitaja oli 2013. aasta kohta 54,5.

Lahutamine on Perekonnaseaduse § 63 järgi üks abielu lõppemise eelduseid, eristatakse abielu lõppemist ja abielusuhete lõppemist (Samas, § 66–67), samuti alaliselt lahus elamist ning lahuselu (Samas, § 143, 145). Bossi (2010, lk 138) käsitluses on lahutus kui mitmetähenduslik kaotus – armastatud inimene puudub füüsiliselt, kuid psühholoogiliselt on kohal, kuna võib uuesti välja ilmuda.

Pereväärtuseid ühiskonna tasandil uurides on leitud, et perekonnasisesed protsessid, perekonna toimetulek demograafiliste muutustega kaasnevate olukordadega ning perekonnast väljaspool toimuvate erinevate muutustega on pälvinud vähe tähelepanu

(Kasearu, 2009, lk 3). Lapsevanemad vajavad viimastel aastatel õiguskantslerilt selgitusi vanemate õiguste, lastega suhete ja nende hooldamise, ülalpidamise ning lastega suhtlemise asjus, samuti ei suuda nad lahkumineku järel sageli teise vanemaga lapsega suhtlemises kokku leppida (Madise, 2018b; 2019).

Eestit iseloomustab Euroopa Liidu sissetulekute, elamistingimuste ja sotsiaalse tõrjutuse 2017. a uuringu (Kutsar, 2019a) kohaselt teiste Euroopa Liidu riikidega võrreldes rohkem vabaabielus vanematega ja vähem abielus vanematega leibkondi. Vabaabielus vanemaga leibkonnas kasvab 31% lastest ja abielus vanemaga kasvab 53% lastest. (Kutsar, 2019a, lk 50) Vanema eemale elama asumist ei peeta ootuspäraseks muutuseks (Samas, lk 52). Kärgperedes kasvavate laste segadust vähendaks vanemate omavaheline meeldiv suhtlemine, kusjuures perekonnaliikmete määratlemisel on väga tähtsal kohal lähedased suhted (Samas, lk 52–53).

2009. a uurimus perekonnaga seotud hoiakutest Eestis (Kasearu, 2009) näitas pooldavat suhtumist lahutamisse kõigis küsitletud vanuserühmades 15–74-aastaste hulgas. Lahutuse levik kasvatab lahutuse aktsepteerimist ühiskonnas. (Kasearu, 2009, lk 25) Abielu ei kontrolli enam inimeste käitumist ja perekonnasündmuste normeeritus väheneb. Perekonna väärtustamine ja samal ajal isikliku vabaduse taotlemine tingivad käitumise muutuseid perekonnaelus. Normide nõrgenemisele järgneb pereloomelise käitumise asendumine individuaalsete eesmärkidega. Muutuseid peaks toetama erinevad poliitikad, et aidata kaasa sotsiaalse olukorra harjumisel. (Samas, lk 40–42)

Statistilises võrdluses kasvavad nüüdisaja lapsed üles väga mitmetahulistes peredes (Kutsar, 2019a, lk 54). Eesti statistika kuni 2017 (Raid, 2018) kinnitab muutusi pereloomes, s.t. traditsioonid vahetuvad rohke valiku vastu, kus abielu ja kooselu on võrdsustunud, pereloomesündmuste järjekord on samuti muutunud. Hilisema abiellumise kõrval ühiseid lapsi kasvatavate vanemate vahel võib esineda loodud perekonna lahkuminekut ja otsused pereloomes tehakse uue kaaslasega uuesti. Individualiseerimine vastandub järjest enam sugupoolte revolutsiooniga. Abiellumise hilisemaks lükkamine või loodud pere lahkuminek ei kahanda aga nüüdisaja mitmekesisetes peredes suhete stabiilsuse olulisust. (Samas, lk 4–8)

Laste õiguste ja vanemluse uuring on esmalt tehtud 2012 (Karu, Turk, Suvi, & Biin, 2012a) ja teist korda 2018 (Anniste, Biin, Osila, Koppel, & Aaben, 2018). Eesmärk oli laste ja vanemate suhteid uurides saada ülevaade ühiskonna teadlikkusest, hoiakutest ja kogemustest lapse õiguste ja vanemluse kohta. 2012. a rõhutati lapse õigust mõlemale vanemale, kuna Eestis on kõrge nii üksikvanemate suur arv kui ka lahutused (Karu *et al*, 2012b, lk 63).

Lapse õiguste ja vanemluse uuringuga 2018. a küsitleti lapsi ja täiskasvanuid nende erinevate kogemuste tõttu. Lapse õiguste mõistmist peetakse eelduseks, et laste õigusi paremini tagada. Laste õigustest oli kuulnud 70% lastest ja 75% täiskasvanutest. Lapse õigust säilitada isiklikud suhted ja kontakt oma vanematega lahusoleku puhul ühest või mõlemast vanemast pidas lapse õiguseks 87% lastest ja 93% täiskasvanutest. (Reinomägi, 2019, lk 9–10)

Soome autorid Pruuki ja Sinkkonen (2017) rõhutavad, et vanemad ei lahuta lastest, kuid sageli katkeb ühine elu ja omavahelised suhted. Nad peavad võimalikuks lahutusjärgset vastutustundlikku vanemlust: ühist vastutust laste eest, jätkuvat vastastikust suhtlemist, kohustuste tundmist ning teise lapsevanema toetamist. (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 5) „Hea lahutuse“ puhul jääb lastega pere pereks, lastel on vanemate vaheliste koostöösuhete kaudu tihedad sidemed mõlema vanemaga, kes vastutavad endiselt laste heaolu eest (Аронс, 1995, lk 20). Ahronsi veendumuse kohaselt tuleb lahutuse märgist lahti saada, normaalne on luua uus vaade, seada sisse uued rollid, reeglid ning rituaalid, mis juhatavad positiivse väljapääsuni ja peaesmärgi ehk hea lahutuseni (Samas, 1995, lk 106–108). Vaimse tervise seisukohalt on kõige haavatavamad 2–4-aastased arengus olulisi ülesandeid täitvad lapsed (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 4–5).

Eesti näitel (Valma, 2012, lk 88) võib lahkumineku ebamäärasus hooldusõigusprotsessis jätkuda ja isegi suureneda, sest vanemad on omavahelise konflikti tõttu suutmatud lapse huve esikohale seadma. Valma nimetas hooldusõiguse kohtuvaidluses toimuvat koguni laste emotsionaalseks väärkohtlemiseks ja leidis, et vanematel on Eestis hoiak, mille kohaselt teavad nad lastest paremini, mis on lapsele hea, muutudes emotsionaalseks laste soovide peale, mis ei vasta vanemate endi õigustele. See tekitab lastes segadust ja sunnib neid kohanduma vanemate tahtmistega. (Samas, 2012, lk 91)

50/50 jagatud hooldusõiguse mudeli võimalikkuse uurimisel on selgunud, et kooselu perioodi muutudes suunduvad ka Eesti inimesed traditsioonilisest käitumisest olukorra muutudes võrdsemate vaadete poole, mis aitaks tunnustada isade panust, võrdsustada lastevanemate koormust ja luua suuremat õiglust hooldusõiguses. Riiklik perepoliitika võrdsuse eesmärgil tekitaks inimeste eraeluliste otsustuste kõrvale kodu- ja tööelus soodsama olukorra lisaks kooselule ka lahkuminekul. (Mere, 2015, lk 49)

Eeltoodu põhjal võib väita, et iga lahutus ja lahkuminek on omanäoline nagu abielu ja kooselu. Eestlaste seas on lahutus ja lahkuminek aktsepteeritud. Hea lahutuse võimalikkus ja lahutusejärgne vastutustundlikkus laste suhtes sõltub seejuures konkreetse vanema väärtusarusaamadest ja hoiakutest.

1.2. Laste ja vanemate suhted õiguslikus ning heaolu vaates

Lapse ja vanema suhteid peetakse pereelu üheks tähtsaimaks osaks ning vanema suhtlus lapsega on selle kaitsealas (Tartu Ringkonnakohtu 22.detsembri..., 2012). Ühiskonna väärtushinnangud määravad vanema ja lapse vahelise suhte õigusliku regulatsiooni sisu ja ulatuse (Göttig & Uusen-Nacke, 2017, lk 6).

Lõputöö teemast lähtuvalt on lapse üks põhiõigusi isiklikult suhelda oma vanematega (Perekonnaseadus, 2009, § 143). Lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks peetakse perekonda ning lapsevanemal on esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamisel (Lastekaitseadus, 2014, § 7). Laste õigused ja heaolu tuleb tagada vastavate põhimõtete järgimise, ohustavate riskide ennetamise, samuti lapsevanema ja last kasvatava isiku vastutuse, koostöö, teavitamise ja lastekaitse kaudu, kusjuures riigi, kohaliku omavalitsuse, avalik-õiguslike ja eraõiguslike juriidiliste isikute pädevuses on lapsevanemate toetamise funktsioon (Samas, § 5–11).

Laste ja vanemate suhteid Eestis reguleerib ka Eesti Vabariigi põhiseadus (1992) ja lapse õiguste konventsioon (1996). Konventsiooni artikkel 2 kohustab osalisriiki kasutama abinõusid, et tagada laste kaitse. Vanemate õigus ja kohustus on kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest (Eesti Vabariigi põhiseadus, 1992, § 27). Suhtlusõigus on põhiseaduslik vanemaõigus lähedase sugulussuhte baasil, mis tagab katkestamatu võimaluse osaleda lapse arengus (Justiitsministeerium, 2019, lk 1). Õigust era- ja

perekonnaelu austamisele ja puutumatusele kaitseb nii Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (2010, artikkel 8) kui ka Eesti Vabariigi põhiseadus (1992, § 26).

Võimalusi oma õigusi igapäevaselt kasutada mõjutavad teadlikkus ja hoiakud laste suhtes, kusjuures täiskasvanud vastutavad laste õigusruumi loomise eest (Reinomägi, 2019, lk 8). Karu jt (2012a) tõdesid, et lapse õiguste tagamine võib olla keeruline lapse suhtlemisel perekonnast lahkuva vanemaga (Karu *et al.*, 2012a, lk 18). Lapse õigustest oli kuulnud 73% täiskasvanutest ja 84% lastest (Karu *et al.*, 2012b, lk 7). Eestis peeti üsna levinuks „puhta lahkumineku“ mudelit, kui hooldusõigus jääb lapse emale ning isa ja lapse suhted katkevad, lapsele saab tähtsaimaks kasuisa ning isale tema uus perekond. Selline lahkuminekujärgne vanemate suhtlusmudel rikub lapse õiguseid. Hilisemas „järjepidevuse mudelis“ on oluline sidemete säilitamine mõlema vanemaga. (Hansson, viidatud Karu *et al.*, 2012a, lk 19 vahendusel) Pea pooled lahutanud naised ei suhelnud endise kaaslasega üldse või need suhted olid väga halvad, samas puudus 41% lastest isaga kontakt täielikult ning 35% lastest kohtus isaga kord või paar nädalas või kuus (Karu *et al.*, 2012a, lk 19).

2018. a lapse õiguste ja vanemluse uuring (Anniste *et al.*, 2018) näitas, et 5% lastest elas juba osa aega nii ema kui ka isaga ja 93% täiskasvanutest oli teadlik lapse õigusest säilitada suhted mõlema vanemaga nende lahuselu korral. 61% täiskasvanutest toetas seda õigust leides, et lahuselu korral on õigus piirata või takistada lapse suhet teise vanemaga kohtu piirangu korral ning 19% leidis, et vanemale ei ole lubatud mingite piirangute seadmine teise vanema suhtlusele lapsega. 24% naisi pidas 13% meeste kõrval lubatavaks lapse suhtlemise piiramist teise vanemaga, kui see kahjustaks last, seda toetas ka noorim vastajate vanuserühm (18–24 a). Keskmises (25–49 a) ja vanemas eas vastajad (50–74 a) leidsid, et suhtlemise takistamise õigust teisel vanemal ei ole. 9% lastest ei kohtu oma isaga kunagi ja 30% lastest kohtub eemal elava isaga nädalas korra. (Anniste *et al.*, 2018, lk 58–59) 2012. a (Karu, *et al.*, 2012a) ja 2018. a uuringu (Anniste, *et al.*, 2018) võrdluses oli 20%-lt vähenenud 9%-le laste hulk, kes ei näe oma lahus elavat isa kunagi. 41% lastest oli rahul kohtumiste sagedusega ja sama palju soovis lahus elava isaga tihedamalt kohtuda. Kohtumisi isaga ei soovinud 15% küsitletud lastest ja 3% ei soovinud nii sagedast kohtumist. (Anniste, *et al.*, 2018, lk 59–60)

„Lapse heaolu on seotud lapse enda, teda ümbritsevate inimeste ja keskkonnaga“ (Reinomägi *et al.*, 2014, lk 6). Brofenbrenneri ökosüsteemi teooria rõhutab laste uurimise vajadust erinevates keskkondades, sest laste arengule avaldab mõju see, kuidas grupid ja üksikisikud suhtlevad lastega kõige vahetumas keskkonnas. Mikro-, meso-, ekso- ja makrosüsteemi kõrval eristab Brofenbrenner kronosüsteemi, mille kasulikkus seisneb aja mõõtmises, ilmestades muutusi ja püsivusi keskkondades laste ümber. Kronosüsteem võib sisaldada muuhulgas ka perekonnastruktuuri muutust. (Eriksson, Ghazinour, & Hammarström, 2018)

Laste õiguste seosel heaoluga on rõhk lapse parimal huvil, mida ei eksisteeri ilma lapse arvamuse ja selle arvestamisega (Vandenhoe, viidatud Kutsar, 2019b, lk 103 vahendusel). Lapse õiguste konventsiooni (1996) artikkel 3 kohustab lapse parimate huvidega arvestama. Lastekaitseaduse (2014) § 5 sätestab, et kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid. Selle printsiibi rakendamine on tähtis kõigi laste õiguste tõlgendamisel, kuid eri riikides on see erinev ja sõltub sellest, kas lapse parimate huvide esileseadmise põhimõte on õiguskorras tuttav ning kui ulatuslikult on seda võimalik tavade ja varasema praktikaga siduda (Aru & Paron, 2015, lk 375).

Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukoht on, et laste parimate huvide aspektid on lapse sidemete tagamine perekonnaga (v.a. kui see on selgelt kohatu) ning õigus kasvada keskkonnas, mis on ohutu ja kindel (Lapse tagastamisest keeldumine..., 2019). Eesti kontekstis uurituna nähakse lapse parima huvina tema õiguste ja heaolu kogumit (Valma, 2012, lk 88). Riiklikul ja ühiskondlikul tasandil on Eestis vajalik aga suurem tähelepanu lapse parima huvi väljaselgitamise temaatikale (Roosileht, 2015, lk 65)

Lahutuste tagajärgi ja selle mõju lastele uuritakse alates 1960-ndatest. On leitud, et täielikult muutunud on nii suhtumised, reeglid, lahendused kui ka praktikad. Uus norm on näiteks jagatud vanemlus. (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 8) Rahvusvahelise uuringuga mõõdetakse tänapäeval lapsest väljaspool olevate tegurite kõrval laste subjektiivseid heaolunäitajaid, mis arendavad statistikat laste subjektiivse heaolu suunal (Kutsar, Soo, & Raid, 2018, lk 22).

Praktiseerivate lastekaitsetöötajate arvates on iga laps õnnetu ja stressis, kui tema vanemad lahutavad (Traks, 2019, lk 4). Lapse emotsionaalset, füüsilist ja sotsiaalset

arengut mõjutav tegur on tema lahku viimine vanemast (Žurakovskaja-Aru, 2015, lk 405). Lahutusest tingitud probleemid võivad olla turvatunde kadu, rahutus, ärrituvus, vihad, rusutus, nutuvalmidus, kõhu- või peavalud, õudusunenäod, negatiivsed õpitulemused, negatiivne käitumine, probleemid psüühilise kohanemisega või eneseusaldusega ja probleemid sotsiaalsetes suhetes (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 18). Vanemate lahutusest ülesaamisel ja olukorra stabiilsena hoidmisel on laste jaoks otsustav roll selle vanema psüühilisel seisundil, kelle juurde ta elama jäi (Samas, lk 14). Valma (2012) uuring tõi välja ema olulisuse lapse toetamisel, eriti katkenud suhte ja lapse ning vanema võõrandumise korral (Valma, 2012, lk 93).

Rootsi teadlased leidsid 3656 kolme- kuni viieaastasi võrdselt mõlema vanema juures elavaid lapsi uurides, et neil on vähem psühholoogilisi sümptomeid kui lastel, kes elavad enamasti ajast või ainult üksikvanemaga (Bergström *et al.*, 2018a, lk 299). Põhjamaade 2–9-aastaste laste psühholoogiliste probleemide esinemist uurides leiti 152 jagatud vanemlusega pere, 303 üksikvanema juures elava lapse ja 3207 tuumperekonnas elava lapse uuringus, et psühholoogiliste probleemide sümptomeid avaldub enim just üksikvanemaga elavatel lastel (Bergström, Fransson, Wells, Köhler, & Hjern, 2018b, lk 3). Uurides kahe kodu vahel liikumise ja kahes kodus elamisest tingitud stressi mõju laste heaolule on rootslased avastanud, et pärast lahkuminekut võrdselt mõlema vanema juures kordamööda elades on eriti 15–aastaste laste heaolu kõrgem kui valdavalt ühe vanema juures elades. Uuritud 12–aastased olid heaoluga vähem rahul. (Bergström *et al.*, 2013, lk 1, 3)

USA-s läbi viidud kvalitatiivne uurimus (Barth, Brosi, Cox, Spencer, & Beasley, 2019) näitas väga erinevaid vanemate kogemusi lahutuse osas, kuid püsivat vajadust pea kõikides osariikides levinud vanemluse programmideks, mis aitavad vanematel mõista lastele põhjustatud kahju täiskasvanute konflikti kaasamisest. Lahutavate vanemate valmisolek kaas-vanemluseks (ingl *co-parenting*) tõi esile, et osalemine toetavas programmis hõlbustas sobimatuse tõttu lahutavate vanemate vaatenurkade muutusi, suurendades vanemate eneseanalüüsi võimet ja vajadust muuta enda kui vanema käitumist. Vanemlushariduse grupp oli väga efektiivne vanema kogemuste normaliseerimiseks ning enesepeegelduse kaudu vajaduse äratundmiseks enda vanemlikku käitumist muuta. (Barth *et al.*, 2019, lk 12–16)

Teise vanema tõrjumise uurimine algas Wallersteini ja Kelly uurimusest, milles osalesid lapsed, kes olid vihas isa vastu ühinenud oma emadega (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 34–35). „Parental Alienation Syndrome“ (vanemast võõrandumise sündroom) on Richard Gardneri poolt kasutusele võetud nimetus ja see kerkis esile eelkõige lahutuste ja hooldusõigusvaidluste kasvavast trendist, millega kaasnesid erinevad psühholoogilised häired. Gardner täheldas sellistes kohtuvaidlustes põhjendamatu ja/või liialdatud hooldusõiguseta lapsevanema halvustamist: teadlikku, alateadlikku ja teadvustamata tegureid, mis aitavad lapse vanemast võõrandumisele kaasa. Tähtis osa on lapse sees tekkivatel mõjuritel, mis aitavad võõrandumise sündroomi arengule kaasa. (Gardner, 1985)

Vanemast võõrandumine on viimase kümne aasta tõsine probleem, mis on pälvinud rohkelt tähelepanu. Ameerika teadlased (Harman ja Biringen, 2016) viitavad, et see nähtus ei ole mitte üksnes eraisikute probleem meditsiinilises ja õiguslikus prisma, vaid ka sotsiaalne ja kultuuriline murettekitav nähtus.

Lindt (2014) tegi Eestis intervjuud lastega ja uuris nende joonistusi, mis kinnitasid lahtusjärgsel perioodil laste ja vanemate suhete kohta 6–12-aastaste laste näitel, et laste heaolu mõjutab enim ema, isegi kui laste jaoks on tähtsad kõik pereliikmed (Lindt, 2014, lk 39). Noorte vaimse tervise toetamisel on pere roll oluline, mille tõttu tuleks peredega rohkem tegeleda ning riikliku poliitika kaudu mõjutada vanemate harimist lastega suhtlemise osas, samuti laste ning vanemate läbisaamist (Maasalu, 2018, lk 26).

Esitatud seisukohtadest ja uuringutest selgus, et laste ja vanemate suhete õiguslik raamistik tagab nii laste kui vanemate vastastikused õigused, kuid laste huve ja nende heaolu mõjutab enim õiguste reaalne rakendamine laste heaolu huvides.

1.3. Vanema ja lapse suhtlemise korraldamine lahuselu korral

Lahuselu seab vanemate ette kohustusi, mille täitmist nõuab seadus ja lapse õigused. Koos elades suheldakse lapsega ilma sunnita, vabatahtlikult ja kontaktid on loomulikud, sest „vanemate ülesandeks on anda oma lastele juured ja tiivad“ (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 128).

Lahutuse järel sobivaks suhtlemise viisiks peetakse tülitsemise asendamist dialoogiga (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 100). Abielulahutusest tingitud stressitase võib lahutanute puhul siiski väga erinev olla. Lisaks laste eest hoolitsemisele on vajalik täiskasvanutel ka enda eest hoolt kanda. (Samas, lk 84–85) Samal ajal sätestab Perekonnaseaduse (2009) § 143 kohustuse lahuselava vanema ja lapse suhtlemises kokku leppida. Eestis toetub vanemate ja laste üldine õigussuhe kohustusele vastastikku toetada ja arvestada (Samas, § 113).

Lahkumise peamine probleemne tagajärg on last peamiselt kasvatava vanema poolt sage lapsega suhtlemise takistamine lahus elavale vanemale (Justiitsministeerium, 2019, lk 1). Järjest sagedamini keskendub lapsega elav vanem kehtiva miinimumelalise väljanõudmisele (Justiitsministeerium, 2018, lk 1) või jõuab elatise vaidlus hooldusõiguse lõpetamiseni (Lillsaar & Siimula-Saar, 2013).

Hooldusõigust reguleerivate seaduste olulised erisused Eestis ja Skandinaaviamaades puuduvad (Virit, 2018, lk 64). Suhtlusõigust puudutavate lahendite täitmise ebaõnnestumine oli Soomes aluseks 1996. a lapse hooldus- ja suhtlusõigust puudutava lahendi täitmise seaduse vastuvõtmiseks (Göttig & Uusen-Nacke, 2017, lk 51). Vanemate ja laste suhtlust korraldatakse vanemate kokkuleppe (Austria), vanemliku plaani (Holland), kokkuleppe (Tšehhi, Sloveenia), lapse elukoha kokkuleppe (Prantsusmaa) või lahutusavaldusega kaasneva lapsi puudutava kokkuleppega (Kreeka). Riigiti eristuvad kokkuleppe sõlmimisel nii vabatahtlik tegevus (Rootsi), sotsiaalasutuselt kinnituse saamine (Soome), kohtulik kontroll (Austria) kui ka suhtlustingimuste lisamine lahutusotsusesse (Slovakkia). (Göttig & Uusen-Nacke, 2017, lk 73–74)

01.12.2019-st kehtib Soomes lapsega kokkusaamisõigus vanemale, kelle juures laps ei ela. See sisaldab õigust kohtuda vanema juures või mujal, hoida ühendust selle vanemaga muul viisil, kusjuures mõlemad vanemad peavad kaasa aitama kohtumisõiguse realiseerumisele. Kõike kahjustavat teise vanema ja lapse suhetes tuleb vanemal kasvatustöös vältida. (Laki lapsen huollosta..., 1983, § 2)

Perekonnaseaduse (2009) § 143 lg 2 järgi peab „vanem hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist“. Lahutusjärgses situatsioonis tekkivate eriarvamuste lahendamine kajastab konfliktide lahendamise

oskust ja õnnestumist kooselu ajast (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 9). Vaidluse puhul määrab suhtlemise korra vanema nõudel kohus (Perekonnaseadus, 2009, lk § 143 lg 2¹). Kokkuleppimine on märkimisväärselt parem nii lapsele kui vanematele, kuna säästab aega ja põhjustab vähem pingeid (Lillsaar & Siimula-Saar, 2013). Vanemate koostöö ja lapse arenguvajaduste ning arvamuse arvesse võtmise juures on oluline ka võime teha kokkulepitud suhtluskorras muudatusi (Siigur *et al.*, 2019, lk 50).

Lapsega suhtlemise korraldamise võib kohus lahendada perekonnaasjas hagita menetluses või hagimenetluses abielu lahutamise või elatise väljamõistmisega (Tsiviilkohtumenetluse seadustik, 2005, § 550 lg 1–2). Kohtuvaidluste keskmine pikkus lapse suhtlusõiguse asjades on 137 päeva kuni 4–5 aastat, kuna nende tegelik sisu on hoopis vanemate omavahelised tülid. Pikad vaidlused ja suured erimeelsused viivad kohtu määratud suhtluskorra mittetäitmiseni. (Siigur *et al.*, 2019, lk 48–49) Lisaks ei paku paljud kohtuvaidlused üldse lahendust (Valma, 2012, lk 98). Vanemate omavahelised tülid mõjuvad negatiivselt ema ja lapse suhetele (Kasearu & Rootalu, 2011, lk 19). Pidev tülitsemine kahjustab nii vanemaid kui ka lapsi, koormab kohtuid, haridusasutusi ja toetavaid spetsialiste ning seda tuleb laste vaimse tervise seisukohalt ennetada (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 8).

Lapsega suhtlust korraldava määruse rikkumise korral on ette nähtud lepitusmenetlus, mille käigus kohus üritab kokkuleppel lahendust leida, arutada lapsega suhtlemise võimatuse tagajärgi lapse heaolule, juhtida tähelepanu sunnivahenditele määruse täitmisele sundimiseks, samuti suhtlemisõiguse kitsendamise või äravõtmise võimalusele ning perenõustaja nõustamisele (Tsiviilkohtumenetluse seadustik, 2005, § 563). Kohtute võimalusi lepitusmenetlustes abi kasutada hinnatakse mittepiisavaks (Justiitsministeerium, 2019, lk 1).

Nõustamise üleriigilise süsteemi puudumisele on viidatud juba aastaid tagasi (Lillsaar & Siimula-Saar, 2013). Põhjus Eesti kohtutes vanemate lepitamata jäämises võib olla abistavate jõudude vähene professionaalsus, lastekaitseametnike puudus või teadmiste nappus lapse psüühikast (Virit, 2018, lk 65). Probleemsetele vanematele keeruliste lahkuminekute ajal või pärast seda on mõeldud programm „Dialoog laste nimel“, mis aitab lapsevanematel leida suund enda suhtlemismustrite muutmiseks (Dialoog laste nimel, *s.a.*).

Lapsega suhtlust korraldava kohtulahendi ja selle täitmist Eesti regulatsioonides peetakse ebapiisavaks just suhtlusõigusega seotud vaidluste lahendamisel. (Göttig & Uusen-Nacke, 2017, lk 73) Suhtluskorra täitmise problemaatilisust tuuakse esile ka teiste riikide puhul, eelkõige tulemuslike vahendite puudumise tõttu lapsevanemate mõjutamisel lahendite täitmiseks (Malla, 2015, lk 64). Kohtulahendite täitmisel ja lapsega suhtlemise asjades võivad vastanduda nii mõlema vanema kui ka lapse huvid (E.D.M. kaebus kohtutäitur..., 2013). Justiitsministeeriumi praegune eesmärk on perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmine edukama suhtlemise korraldamiseks (Justiitsministeerium, 2019, lk 7).

Malla (2015) leidis Eesti kohtupraktikale tuginevas vanema ja lapse suhtluskorra määramise ja täitmise probleemistikku käsitlevas töös, et suhtluskorra täitmise takistajad on nii vanemad kui ka laps. Lisaks mõjutab täitmist kohtute ebapiisav tegevus juhtudel, kui jäetakse välja selgitamata asjas olulised asjaolud või ei arvestata asjaosaliste seisukohtadega, mis mõjutavad suhtluskorra täidetavust ja selle kontrollitavust. (Malla, 2015, lk 20–23) Kui kohtulahendiga sätestatud suhtluskord ei vasta uute asjaolude tõttu lapse huvidele, tuleb vanemal pöörduda kohtu poole suhtluskorra muutmiseks. Vaid kohtul on pädevus hinnata ja otsustada, kas kindlaks määratud suhtlemise kord juhindub lapse huvidest. (E.D.M. kaebus kohtutäitur..., 2013)

Suhtluskorras kokkuleppimist on aidanud kujundada kindlasti lastekaitse 2016. a kehtima hakanud Lastekaitseaduse alusel. Suhtlemise korraldamise näitlikustamiseks on autor koostanud joonise (vt Lisa 1), kust on näha, et protsess võib olla küllaltki pikk ja keeruline. Lapse areng võib seejuures korrigeerida korra kehtestamist, muutmist ning täidetavust, nagu Malla lapse tahte ja lapse huvide kontekstis välja tõi (Malla, 2015, lk 22).

2015–2017 esitati 45 lepitusmenetluse avaldust (Justiitsministeerium, 2019, lk 6). Jagatud hooldusõiguse rakendamist uurides näitas kohtulahendite analüüs, et Eestis vanemad ei taha või ei oska koostööd teha (Virit, 2018, lk 66). Õiguskantsler leidis, et täitemenetluse praktika vajab parandamist eelkõige laste huvide paremaks kaitseks. Lahendite täitmine on puudulik, sest täitemenetlused ei ole efektiivsed ja selged, kuna esialgse õiguskaitse määrus on sundtäidetav, kuid suhtlemist korraldav lõpplahend mitte, vajalik on loogilisus ja otstarbekus nõustamise ja lepitamise seisukohalt ning vanemate nõustamise ja

lepitamise varasemas staadiumis on ennetus vähene. (Madise, 2018a) Seaduste muutmise kavatsus (Justiitsministeerium, 2019, lk 2) mainib, et suhtluskorra kohtulahendi täitmise peamine puudus on selgusetus ja mitteamasjakohasus lapse huvidega, olles vastuolus eelnevas peatükis kirjeldatud laste parima huvi tagamise printsiibiga (Lapse õiguste konventsioon, 1996, artikkel 3).

Keeruliste suhtlusõiguse vaidluste lahenduseks ja täitemenetluse ennetamiseks on eelkõige ettevalmistamisel lepitusmenetluse reform (Justiitsministeerium, 2019, lk 12). Kiisk (2016) leidis, et lapsevanemate õigusteadvus vajab suurendamist ning vanemate vanemlikud oskused edendamist, et saavutada kokkuleppeid lahuselavate vanemate vahel lapse suhtes olulistes küsimustes. Ta toonitas, et vanematele jääb seaduslik vastutus lapse heaolu eest, mille puudumisel on ka riigil võimatu täita välislepingutest tulenevaid kohustusi ja tagada laste piisav õiguskaitse. (Kiisk, 2016, lk 68–70) Viriti (2018) uuring väitis, et ÜRO laste õiguste konventsioonis ettenähtud õigus kontaktiks mõlema vanemaga ja riigi kohustus seda täita, ei ole Eestis sotsiaalsete probleemide taustal täidetud. Selle tõttu peab riik tõstma teadlikkust lapse vajadusest ja õigusest mõlemale vanemale. (Viriti, 2018, lk 64, 67) Nn täitmatutes, keeruliste suhetega juhtumites ei pea Justiitsministeerium avalikkuse teavitust töötavaks lahendiks, kuna enamik lapsevanemaid on juba laste õigustega tuttavad (Justiitsministeerium, 2019, lk 11).

Kokkuvõtlikult on suhtlemise korraldamisel mitmeid võimalusi, kuid praktikas aga mitmeid takistusi, mis muudavad lapse ja lahus elava vanema suhtlemise harvaks või olematuks. Laste õigust mõlemale vanemale täita ning laste huvidega lahuselus arvestada on keerulisem, kui arvatakse.

1.4. Erinevate riikide ja Eesti kohtupraktika suhtlemise kindlaksmääramisel

Suhtlemise kindlaksmääramisel on kohtutel oluline roll nii lapse parima huvi hindajana kui ka otsuste tegijana. Suhtlusõiguse tagamine on ositi riigi kohustus (Lillsaar & Siimula-Saar, 2013). Kohtupraktikast näeb olulisi vanemate õigusteadvuse ja riigi tegevusetuse lünki ja see sisustab ka selgemini lõputöö uurimisprobleemi sisulist külge.

Soopõhise ebavõrdsuse õiguslik analüüsist (2018) nähtus, et lahutuse järgselt lapse elukoha määramise kohtupraktikas nii Venemaal kui ka lääne maailmas seistakse emaõiguste prioriteetide eest (Грошев & Изингер, 2018, lk 143). Venemaal toimib praktikas kõik teisiti kui seadusandluses, kuna emad manipuleerivad lastega, et rikastuda. Paljud isad on ilma jäetud õigusest lapse kasvatamises osaleda ning riiklikud asutused ei rakenda isade õiguseid. (Кузнецова, 2015, lk 89) Isade diskrimineerimist kinnitavad ka madal lapse elukoha isa juurde määramise protsent koos suures määras alimentide maksmise kohustusega. Enamik õiguskaitsejaid ega massiteabevahendid neid protsesse ei valgusta. (Грошев & Изингер, 2018, lk 143) 2013. a on Moskvast loodud ülevenemaaline laste ja isade õiguste kaitsmise komitee, kuigi 2015. a ei eksisteerinud Venemaal mehhanismi, mis oleks pärast lahutust garanteerinud lapsest eemal elavale lapsevanemale õiguse lapsega suhtlemisele (Кузнецова, 2015, lk 90–91).

Rootsis vastutavad vanemad ise suhtluse tagamise eest lahus elava vanemaga. Rootsi kohtute praktikas määratakse suhtlusõigus igal juhul vähemalt igaks teiseks nädalavahetuseks, suvel ja ka vaheaegadel. (Göttig & Uusen-Nacke, 2017, lk 37–38) Rootslastele meeldib pigem jagatud hooldusõiguse mudel (Virit, 2018, lk 56).

Ukraina kohtupraktikat laste ja vanemate õiguste kaitsel mõjutab tugevalt Euroopa kohus. Laste õiguste ja huvide kaitsmisel on kohtus kasutatavate võimaluste täiendamiseks vajalik perekonnaseaduse muutmine. Ukrainale on vastuvõetamatu Šveitsile iseloomulik „isa“ ja „ema“- sõnade kaotamine ning asendamine mõistega vanemad. See ei ole Ukraina rahva tavadele ning traditsioonidele vastav ega kooskõlas ukraina ühiskonna moraalsete tõekspidamistega. (Красицкая, 2014, lk 146–147, 150)

Euroopa Inimõiguste Kohus leiab erinevate riikide kohtupraktikas mitmeid era- ja perekonnaelu puutumatus rikkumisi ja lahendites hinnatakse erinevaid olukordi, mis suhtlusõiguse rakendamise tagamisel tekkinud on. Autor mainib 2019 – 2020 lahendite hulgast järgmiseid olukordi: vanemal oli hooldusõigus, kuid teise vanema vastutegevuse tulemusel ei tegutsenud ametivõimud kiiresti ja hoolsalt lapse hooldusõiguse realiseerimisel (Lapse hooldusõiguse tagamine..., 2020); riigil on positiivne kohustus kaitsta perekonnaelu ja siseriiklik kohus oleks pidanud tagama lapsega suhtlemisõiguse tõhusa kasutamise (Isa ja lapse..., 2020); siseriiklikud kohtud ei rakendanud tarvilikke meetmeid isa suhtlemisõiguse kasutamiseks vajalike tingimuste loomisel, m.h. ei võtnud

ametivõimud ema tegevuse ja vastuseisu lõpetamiseks midagi ette (Isa suhtlemisõiguse takistamine..., 2019); laste võõrandumine kaebajast võib olla teguriks, mis takistab varasema kohtuotsuse täitmist ja seda võib oluliselt raskendada ka ametivõimude passiivsus, mis on riigi positiivsete kohustuste täitmata jätmine (Laste võõrandumine emast..., 2019); lastega seotud menetlused tuleb lahendada eeskujuliku kiirusega ja kui varasemaid lahendeid ei täideta, võib õigussüsteemi ärakasutamine ning ametnike viivitused viia tagajärjeni, kus lapsed võõranduvad teisest vanemast (Lastega seotud asjade..., 2019); vanemate omavahelise koostöö puudumine ei vabasta ametivõime vajadusel täiendavate meetmete rakendamisest (Lapsega suhtlemise tagamine..., 2019); laste seisukohad ei pruugi olla muutumatud ja nende vastuväited vanemaga suhtlemise jätkamisest keeldumiseks piisavad, et lapse ja vanema suhted lõpetada ning üldjuhul tuleb lapse sidemeid perega säilitada, välja arvatud lapse tervise ja arengu kahjustumisel (Viis aastat kestnud..., 2019); riigi tegevuse tulemusel peavad lapse ja vanema perekondlikud suhted arenema ning last tuleb aidata oma perekonda sulandumisel, sest aja möödumine võib laste ja vanemate suhetes probleeme süvendada (Vanemliku sideme säilitamine..., 2019). Ajafaktori olulisuse kohta vanemate ja laste suhtluses on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et suhtluskorra tagamisel tuleb meetmete rakendamise asjakohasust hinnata meetmete kiiruse alusel, kuna aja möödumine võib vanema ja lapse suhetele mõjuda pöördumatult (Ribić vs Horvaatia..., 2015).

Kohtupraktika Eestis rõhutab lapse heaolu ja parimat huvi, kus vanemad avaldavad, et last ei või kasutada omavaheliste tülide lahendamises ning lapse huvidest tuleb lähtuda, kuid seda ei osata või ei suudeta teha (Lillsaar & Siimula-Saar, 2013). Suhtlemise kestuse ning viisi kohta on Riigikohus rõhutanud, et igas vanema ja lapse suhtluskorra kindlaksmääramise asjas tuleb see selgitada juhtumipõhiselt. Sama otsusega osutas Riigikohus juba 2018. a lõpus, et efektiivseks hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamiseks on vajalik riiklikult rahastatud professionaalne perelepitusteenus. (Tallinna Ringkonnakohtu 23.veebruari..., 2018) Virit (2018) jõudis jagatud hooldusõigusmudeli rakendamise uurimisel aga veendumusele, et vaidluste korral võiks abi olla konkreetsematest juhistest ja kriteeriumitest, ka kohustuste lisamisest, mis tagaks lapse suhted lähisugulastega (Virit, 2018, lk 61).

Nii olemasolevate kui ka tulevikus tekkida võivate erimeelsuste vältimiseks tuleb Riigikohtu hinnangul (J. L. ja O. L. avaldused..., 2011) „määrata võimalikult täpselt vanema ja lapse suhtlemise viis, koht, aeg, sh kestus ja sagedus ning lapse üleandmise kord“, taunitav on sellistes vaidlustes paindlikkus, mis ei ole kooskõlas eesmärgiga, miks lapsevanemad kohtusse pöörduvad. Eelkõige on kohtu ülesanne lõpetada vanemate vahelised vaidlused suhtlemise üle (Samas, 2011). Vanemate ühine hooldusõigus ei pruugi olla lapse huvides, kui vanemate vahel on tõsised ja pidevad erimeelsused (A.R. hagi R.O..., 2011).

Tagades suhtluskorra kindlaksmääramisega vanemale võimaluse tunda oma last ja säilitada või luua temaga isiklikud lähedased suhted, tuleb selle juures arvestada ka vanema kohustusega lapsega suhelda, mis on vajalik selleks, et lahus elav vanem hoolitseks lapse eest ning kasvataks teda. Õigustatud vanem on kohustatud suhtlemise korda täitma ja osalema lapse arendamisel. Suhtlemise kindlaksmääramise eesmärk on tagada esmajärjekorras lapsele võimalus tunda lahus elavat vanemat ja hoida temaga lähedasi suhteid. (S.K. avaldus ainuhooldusõiguse..., 2014)

„Lapsega koos elav vanem on üldjuhul kohustatud lubama lapsel lahus elava vanemaga suhelda,“ toetama seda kontakti, last julgustades ja talle emotsionaalselt toeks olles ja takistamine on lubatud vaid juhul, kui suhtlemine lahus elava vanemaga ei ole lapse huvides (M.P. avaldus määrata..., 2012). Riigikohus on juhtinud tähelepanu sellele, et „kui vanem kahjustab lapse suhet teise vanemaga, rikub ta ... lapse õigust isiklikult suhelda mõlema vanemaga“ (K. P. avaldus lapsega..., 2011). Tegemist võib olla vähese teadlikkusega rikkumise toimumisest, sest ka Viri (2018) väitis, et hooldusõiguse sisu on vanematele vähetuntud ning hooldusõiguse juriidiline ja sotsiaalne tähendus vajab selgitamist ka pärast seda, kui perekonnaseadus on kehtinud kaheksa aastat. Samuti vajavad vanemad infot, kes hooldusõiguse küsimusi lahendavad. (Viri, 2018, lk 62)

Kokkuvõttes järeldub, et rikkumisi on kohtud sedastanud sageli ning kohtuprotsessid on keerulised ja pikad. Iga vanema arusaam lapsega suhtlemise olulisusest, lahkuminekust jäänud vanemate vahelise suhtlemise takistused, nende mõju lapse heaolule, samas iga vanema võimekus stressis end koguda, lapse huve ja õigust mõlemale vanemale tagada, kokkulepped ja kohtulahendid loovad kogumis võimaluse, et lapse heaolu ei väheneks ning tema ja vanema suhtlus säiliks.

2. UURING SUHTLEMISE SEOSEST LAPSE HEAOLU JA ÕIGUSTEGA

2.1. Uuringu metoodika ja valimi kirjeldus

Lahutust ja lahkuminekut vaadeldakse lõputöös lahkuminekust terviklikuma ettekujutuse saamiseks mõlema vanema vaatenurkade kaudu nii seisundite hindamise kui ka teadvustamise kaudu. Uuringu keskne osa oli andmete kvantitatiivne kogumine suurema valimi kaasamiseks ja kvalitatiivsete järelduste tegemine eesmärgiga koostada uuritava nähtuse objektiivne kirjeldus (Õunapuu, 2014, lk 12, 55).

Andmeid koguti Eesti omavalitsuste kodulehtedel ja sotsiaalmeedia kontodel avaldatud elektroonilise struktureeritud küsimustikuga, mis oli suunatud eesmärgist lähtuval valimile (Õunapuu, 2014, lk 143) – pärast lahkuminekut lahus elavatele lapsevanematele. Vastajana aktsepteeriti nii lapsega koos elavat kui ka lapsest eemal elava vanemat, sest mõlemad vanemad kuuluvad nn. sihtotstarbelisse valimisse ja on pädevad uuritaval teemal arvamusi andma.

Ankeetküsimustiku eeliseks on võimalikult suure hulga vastajate vastuste kogumine (Saleh & Bista, 2017, lk 64). Küsimustik lähtus lahkumineku mudelitest (Kasearu, 2009), lapse õigustest (Perekonnaseadus, 2009, § 143), heaolu põhimõtetest (Lastekaitseseadus, 2014, § 4–5) ning suhtlemise korraldamise regulatsioonidest (Perekonnaseadus, 2009, 10.ptk). Küsimustes suhtlemise takistamise ja tõrjumise osas tugineti vanemast võõrandumise sündroomi käsitlusele (Gardner, 1985), samuti lastel lahutuse tagajärjel probleemide esinemisele (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 18).

Autor korraldas perioodil 07.03.2020–30.03.2020 sihtrühma ankeetküsitluse veebikeskkonna LimeSurvey elektroonilise struktureeritud küsimustiku abil. Küsimustiku loomisel võeti aluseks eelpool toodud teoreetilised lähtekohad ja keskenduti

seose leidmisele suhtlemise aktiivsuse ja lapse õiguste ning heaolu tajumise vahel. Selleks koostati küsimustik motiveeriva sissejuhatuse ja valdavalt valikvastustega küsimustega (Liu & Wronski, 2018, lk 122). Enne ankeetküsimustiku aktiveerimist saadeti see seitsmele inimesele testimiseks, kelle hulgas oli üks lahutatud lastega koos elav lapsevanem. Temalt ja neljalt teiselt isikult saabus tagasiside, mida võeti küsimuste ja valikvastuste kujundamisel arvesse, et puuduvaid andmeid vähendada (Hagan, Belcher, & Donovan, 2017, lk 374).

Suurem valim peegeldab adekvaatsemalt populatsiooni vastuseid. 2018. a lahutuste arvu 3199 puhul oleks eesmärgipärase valimi mahuks valimivea arvutamise kalkulaatori järgi 343 (Creative Research Systems, *n.d.*). Statistiline usaldusväärsus on aga piiratud, kuna lahutusi registreeritakse kahe inimese kohta, kuid küsitlusse võisid vastama sattuda ühe lahutuse mõlemad vanemad. On teada, et 2018. a sündis Eestis 14367 last (Statistikaamet, 2020b). 2017. a sündis 52% lastest kooseluperre ning 41% abielus vanematele (Tammur, 2018). Üldine trend on seega kooseluperede laiem levik. Kuna statistika ei kajasta rahvastikusündmusena kooseluperede lahkuminekut, oli usaldusväärse valimi moodustamine olemasolevate andmete põhjal raskendatud. Arvutatud valim 343 ei ole piisav üldistuste tegemiseks Eestis elavatele lahku läinud ja lahutatud lapsevanemate üldkogumile. Laiem valim annab alati parema ülevaate ja võimaldab teha täpsemaid järeldusi.

Ankeetküsitluse link edastati 08.03.2020 kahele sotsiaalmeedia konto omanikule, kelle liikmed sobitusid küsitluse sihtgruppi – MTÜ Üksikvanema Heaks ja Väikelastega üksikemad, kes tagasisidet küsitluse avaldamise võimalikkuse kohta ei andnud. Kodulehe <https://www.lapselevanemad.ee> andmeil käsitleb MTÜ Lapsele Vanemad alates 2017. a ühiskondlikul tasandil teemat, mis peaks saama lahku läinud vanemate lastest ja töötab välja lahus vanemate laste üleskasvatamise uut kontseptsiooni. Organisatsiooni esindaja ei nõustunud autori esitatud formaadis küsitluse lingi avaldamisega.

Töö autor jätkas e-kirja teel 08.03.2020 küsitluse tutvustuse ja lingi jagamist kõikidele Eesti kohalikele omavalitsustele, kokku 84 adressaadile. Elva ja Kiili vallavalitsus soovitasid koheselt lisaks kodulehel küsitluse avaldamisele teha seda ka omavalitsuse sotsiaalmeedia kontol, kuna inimeste külastatavus kodulehtedel on väike. Ühe nädalaga laekus 62 vastust. 15.03.2020 edastati e-kirjaga küsitluse link kõigile omavalitsustele

selle avaldamiseks nende sotsiaalmeedia kontol. Pärast seda üleskutset sai töö autor tagasiside kirja saamise kohta Kehtna valla töötajalt. Ülejäänutelt küsitluse kohta küsimusi, täiendusi ega muid soovitusi ei tulnud. Vastajate leidmiseks pöördus autor veel 23.03.2020 e-kirja teel ajakirja „Pere ja kodu“ veebiväljaande toimetaja poole ajakirja internetiväljaandes küsimustiku lingi avaldamiseks, kuid vastust ei laekunud.

Küsimustiku (vt Lisa 2) 36 küsimust töötati välja universaalselt. Need jagunesid sotsiaaldemograafilisteks, lahkumineku, lahkuminekul laste õigusi ja heaolu, suhtlemise korraldamist ning suhtluskorra mittetäitmist puudutavateks küsimusteks. Enamus küsimusi oli vastajatele kohustuslik, v.a 26. küsimus. Küsimustele 33–36 paluti vastata neil, kes valisid 32. küsimuse vastuse 1–4. variandi hulgast ja välistasid vastusevariandi „suhtlus ja kohtumised ei vaja kirjalikku reguleerimist“. Keskmise küsimustiku täitmise aeg oli 17 minutit 15 sekundit.

Andmeid koguti internetipõhiselt ajavahemikul 07.03.2020 – 30.03.2020. Ankeetküsitlusele alustas vastamist 201 vastajat, täisvastuseid laekus 87 ja poolikuid vastuseid 114. 54 vastajat avasid avalehe, sotsiaaldemograafiliste küsimusteni jõudis 17 vastajat ja neile vastas lõpuni 18 inimest, lahkuminekut puudutavatele küsimustele vastas 10 inimest. 114 mittetäieliku ankeedi hulgast luges autor järelduste tegemiseks piisavaks veel 15 vastaja ankeedi, kes vastasid lõpuni lapse õiguste ja heaolu küsimustele.

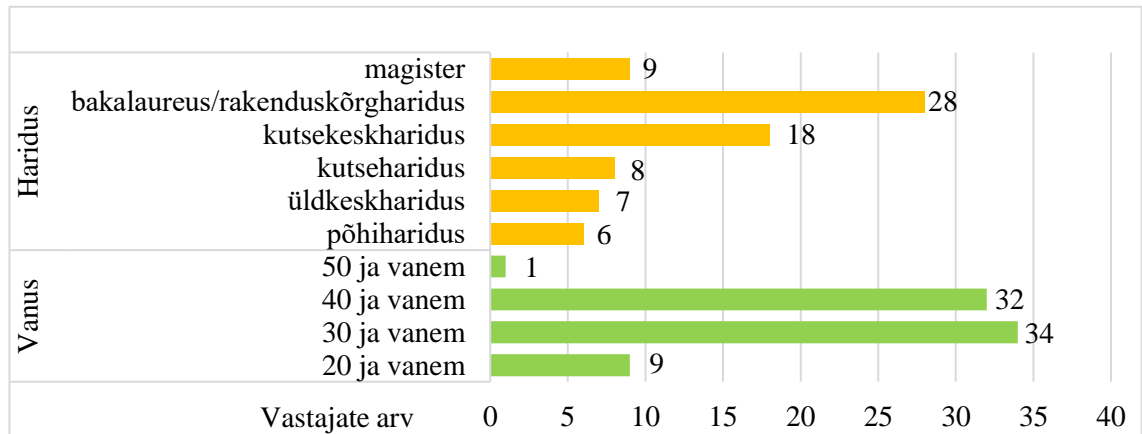
Lõplikuks valimiks jäi 102. Nende hulgas oli 76 lapsega koos elavat vanemat (75%) ja 26 lapsest eemal elavat vanemat (25%). Vastajate hulk oli populatsiooni arvestades väike, mille pinnalt põhjalikke järeldusi teha ei saa, kuid tulemused annavad uuritavast fenomenist esmase ülevaate. Andmeid töödeldi programmiga Microsoft Excel, analüüsiti kirjeldava ning järeldava statistikaga, et neid organiseerida ja ülevaatlikult esitada (Õunapuu, 2014, lk 184). Erinevast gruppist vastajate hinnangute analüüsimiseks kasutati võrdlevat ja seoselist analüüsi.

2.2. Uuringutulemused ja analüüs

2.2.1. Lapsega elavate vanemate vastuste tulemused

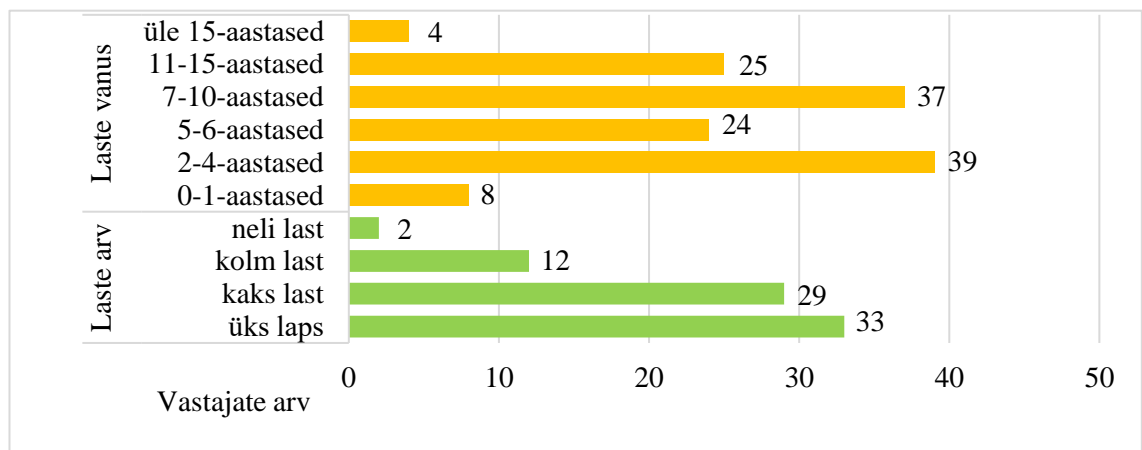
Küsitlusele vastas 74 naist ja kaks meest, kes määratlesid end lapsega koos elavaks vanemaks. Respondente oli Lääne-Virumaalt 17, Raplamaalt 13, Järvamaalt 12,

Tartumaalt 11, Saaremaalt 8, Harjumaalt 7, Valgamaalt 3, Jõgevamaalt 2 ja Hiiumaalt ning Ida-Virumaalt mõlemast üks. Vastajaid ei laekunud Lääne-, Põlva- Viljandi- ja Valgamaalt. Vastajate vanus jäi vahemikku 23– 50 aastat (keskmine vanus 37 aastat) ja nad olid erineva haridustasemega (vt joonis 1).

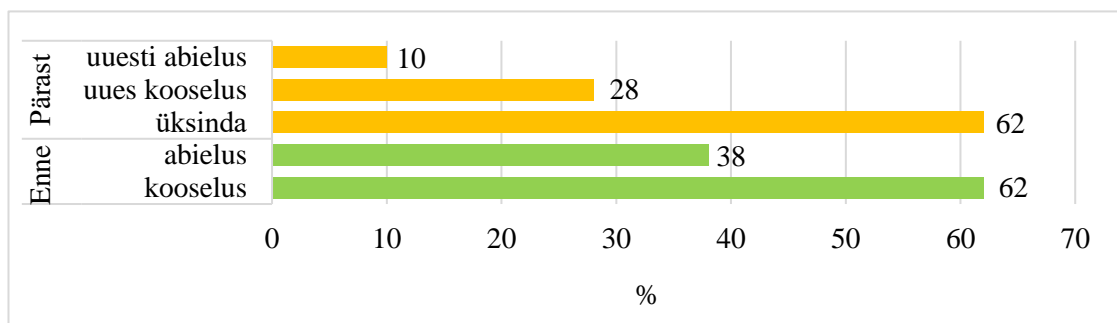
Joonis 1. Vastajate vanus ja haridustase

Lapsega koos elavatel vanematel oli küsitluses kokku 137 last, kelle elukoht oli vastaja juures: 76-st vastajast 74 juhul elas laps vastaja juures, üks elas teise pereliikme, üks teise vanema juures (ilmselt oli tegemist olukorraga, kus üks laps jäi ühe vanema ja teine teise vanema juurde). Laste arv ja vanused, kes jäid lahkumineku tõttu ühest vanemast eraldi elama, on joonisel 2.

Joonis 2. Laste arvuline ja vanuseline koosseis pärast lahkuminekut

Lapsega koos elavate vanemate ühiselu kestis enim 6– 9 aastat ($n = 25$), sellele järgnes kooselu pikkusega 10– 15 aastat ($n = 20$), 3– 5 aastat oli abielu või kooselu kestnud 13-l vastajal, väikseima vastajate arvuga oli kooselu kestvusega 0– 2 aastat ($n = 5$). 32-l juhul oli lahkuminekust möödas rohkem kui viis aastat, 3– 5 aastat oli möödunud 19 vastajal, 18 puhul oli lahkuminekust möödas kuni üks aasta ja seitsmel oli lahkuminekust möödas kuni kaks aastat. Jooniselt 3 on näha vastajate koos elamise vormid enne ja pärast lahkuminekut.

Joonis 3. Varasema ja hilisema kooseluvormi jaotus

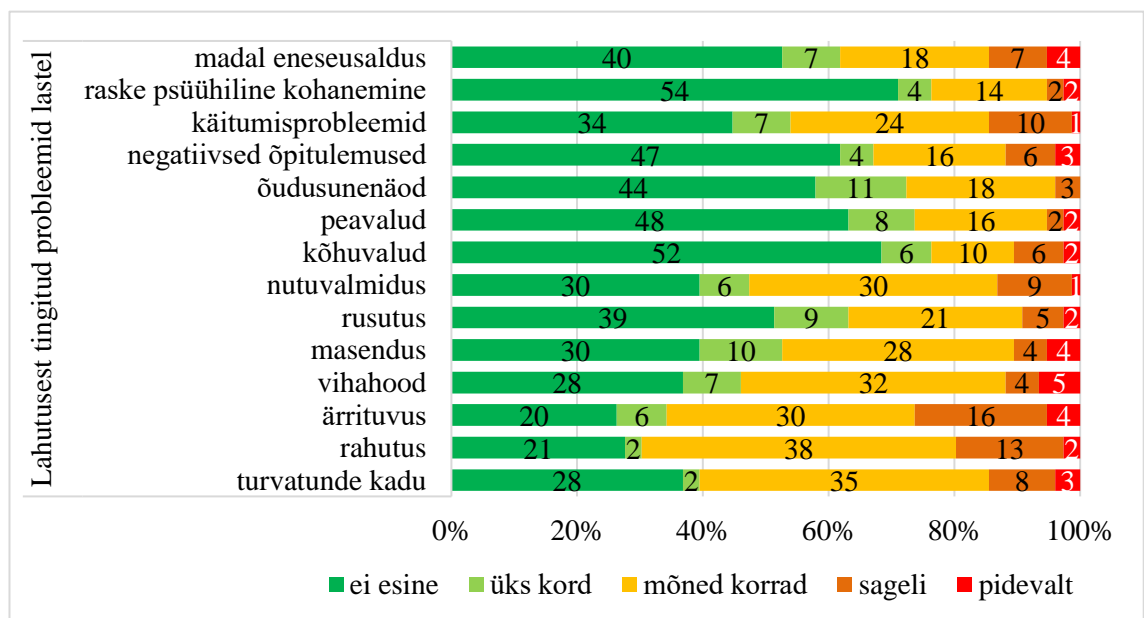
Ülekaalukalt oli lahkumineku peamine põhjus omavaheline sobimatus (41%), järgnes täiskasvanute konflikt 23% ning muud erinevad põhjused (16%): alkohol ja alkoholisõltuvus, kõrvalsuhted, petmine, vaimne ja emotsionaalne vägivald, uus naine või mehe uus kaaslane, mittetöötamine, „segased lood“, samuti vägivald 13% ja erimeelsused laste kasvatuses 7%.

Kasearu (2009) käsitleb lahkumineku mudeleid (1. mudel – hooldusõigus jäi emale, lapse ja isa suhted katkesid, 2. mudel – lapsel säilisid sidemed mõlema vanemaga, 3. mudel – hea koostöösuhe vanemate vahel, lapsed valmistati lahkuminekuks ette), mille esinemise sagedust uuriti ka küsitluses. Vastusena oli võimalik mudeliga nõustuda või mitte, samuti väljendada oma ebakindlust toimunud lahkuminekusse selle peamiste tagajärgede poolest. Tulemused näitasid, et lapse ja isa suhete katkemisega ei nõustunud 77%, mõlema vanemaga sideme säilitamisega nõustus 77% ning hea koostöösuhe ning laste ettevalmistus lahkuminekuks pigem puudus, kuna 55% eitas. Ebakindlus oli väikseim 1. mudeli hindamisel (8%), siis 2. mudeli (10%) ja suurim 3. mudeli kasuks hindamisel (18%).

Küsimusele kuivõrd kehtib nende lapse puhul õigus mõlemale vanemale, leidis 76-st lapsevanemast 47 (62%), et see põhimõte kehtib, üks vastaja ei nõustunud selle väitega ning 21 (28%) vastaja arvates oli mõlema vanemaga kontakt ebakorrapärane. Muude variantidena (9%) toodi välja, et „lapsed ei soovi isaga suhelda; kontakt on vaid helistades ja üks kord kuus kohtudes; isa on vaimne jõhkard, kellega käib kohtulahing; isa hoiab eemale ajapuudusel; kontakt on tekkinud mõlema vanemaga aastaid hiljem.“

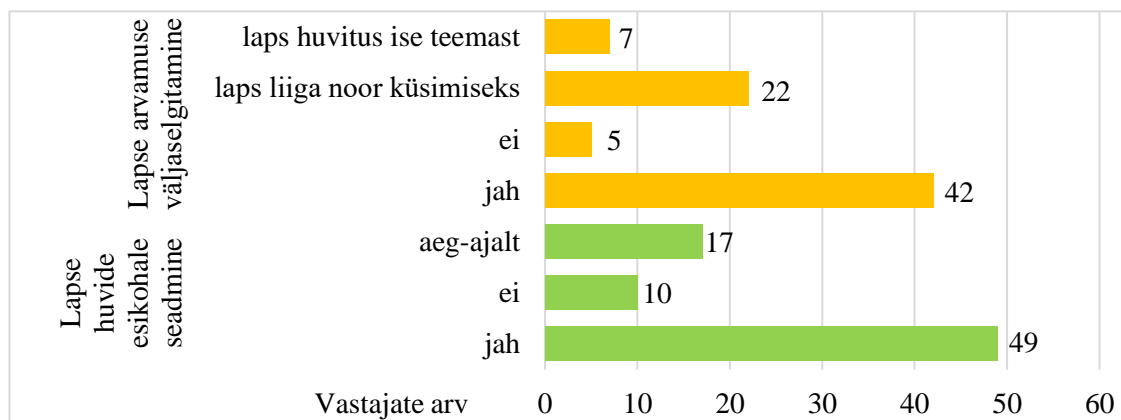
76-st respondendist 45 (59%) vastas, et lapse seisukohalt lahkumineku järel uue olukorra stabiliseerimisel on olulised mõlema vanema omadused. 22 vanemat (29%) leidis, et olulisem on vanema seisund, kelle juures laps elab. Seitse isikut (9%) ei osanud sellele küsimusele hinnangut anda ning kaks vanemat (3%) leidsid, et lapsest eemal elava vanema psüühiline seisund on olulisem.

Tähtis osa laste õiguste ja heaolu seostel lahkuminekuga on sellest tingitud probleemide esinemisel ja sagedusel. Pruuki ja Sinkkonen (2017, lk 18) mainisid erinevaid probleeme, mille esinemist paluti hinnata ka vastajatel sagedustabeli (ei esine ... pidevalt) abil. Kõiki vastusena pakutud probleeme lahkuminekuga seoses lastel vastustes esines (vt joonis 4). Pidevalt esinev peamine probleem olid vihad, sageli esines enim ärrituvust, mõned korrad rahutust. Vähem oli raskuseid psüühilise kohanemisega, kõhu- ja peavalusid.

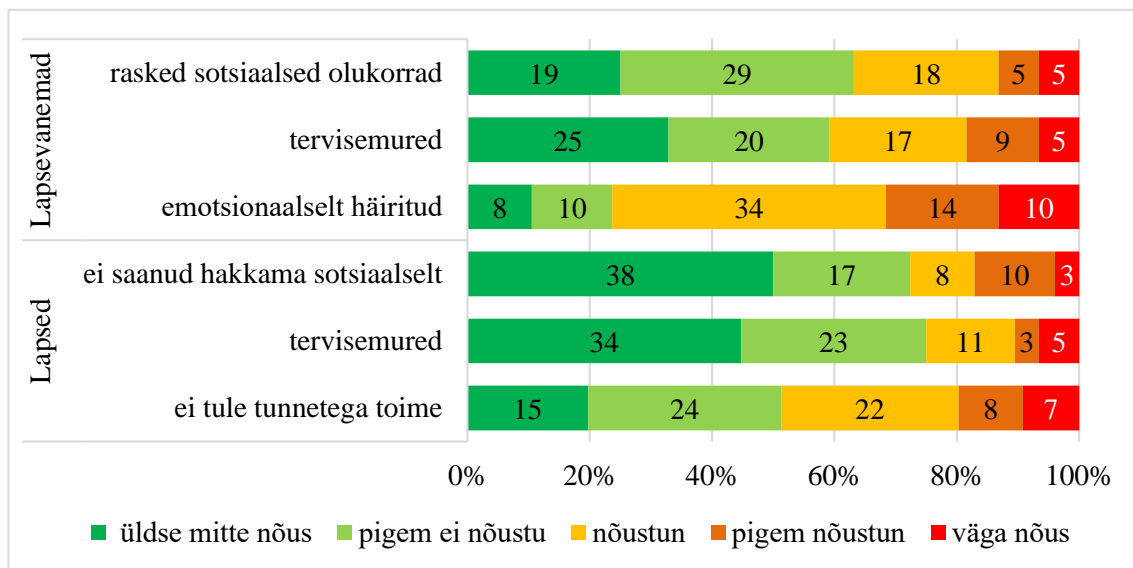
Joonis 4. Lahutusest tingitud probleemid lastel

Enamik vastajaist (64%) peab laste huvide väljaselgitamist olulisuseks ja 55% lapsevanematest küsis lapse arvamust vanemate lahkumineku kohta (vt joonis 5).

Joonis 5. Laste huvidega arvestamine ja arvamuste väljaselgitamine

Lahkuminekul võivad esineda negatiivsed mõjud lapsele (Valma, 2012, lk 97; Žurakovskaja-Aru, 2015, lk 405) ning pidev tülitsemine on kahjulik ka vanematele (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 8). Sellest lähtuvalt uuriti vanemate hinnangut lapse ja enda seisundile. Lapsega koos elavad vanemad nõustusid, et nad ise ja lapsed on lahkuminekust emotsionaalselt häiritud (vt joonis 6).

Joonis 6. Hinnang emotsionaalsele, füüsilisele ja sotsiaalsele heaolule

Suhtluse korraldamisel oli enamasti jõutud omavahelisele kokkuleppele (n = 52, 75%), kolmel korral oli see kohtus kindlaks määratud, kaks olid pöördunud lastekaitse poole ning notariaalseid kokkuleppeid ei ole sõlmitud. Samas mainiti, et:

„suhtluskorda ei täideta korralikult; see on mitme variandi kombinatsioon; suhtluskord on aja jooksul muutunud; kohus on määranud järelevalve all kohtumised; suhtluskorrani pole veel jõutud, kuid on pöördutud lastekaitse; lahendust ei ole koostöötahte puudumise tõttu; isa ei ole huvitatud ja lapsed samuti; lapsed valivad ise; suhtlus on jäänud minimaalseks, kuigi piiranguid ei ole.“

Jagatud vanemlust pidas 61% lapsega koos elavatest vanematest vähetõenäoliseks, 13%-le oli see mõnevõrra tõenäoline lahendus, arvestatavaks variandiks ja pigem tõenäoliseks pidas seda võrdselt 7% ning väga tõenäoliseks 12% vastajatest. Seega lapsega koos elavad vanemad ei pooldanud võrdse aja põhimõtet hooldusõiguses.

Lapse ja eemal elava vanema suhtlemises valitses enamus peredes vanemate vahel koostöö või täiendamist vajavad kokkulepped (kumbki 20%), lapse vajadusi jälgisid pidevalt 17% vastajatest, toimivaid kokkuleppeid oli 14% ja üksmeel 10%. Vähem oli eriarvamusi (9%) ja vaidluseid (7%).

Küsitluses pöörati tähelepanu suhtlemise ja kohtumiste takistamisele ning tahtlikule saboteerimisele (Gardner, 1985). Üksikutel juhtudel esines nii takistamist kohtumisteks kui suhtlemiseks ning pidevalt või aeg-ajalt tahtlikku lapse ja teise vanema suhte saboteerimist teise vanema poolt (vt tabel 1).

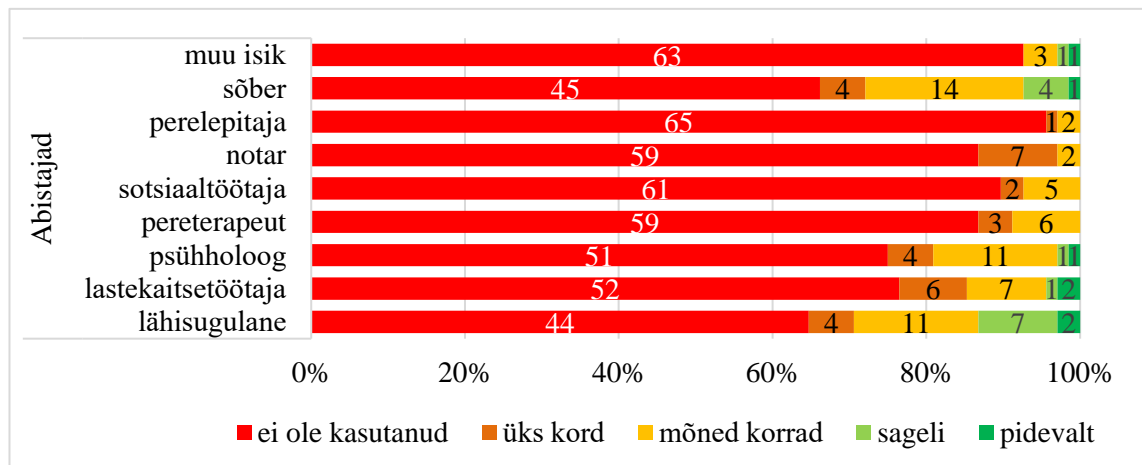
Tabel 1. Suhtluse takistamine ja saboteerimine, %

Kohtumiste ja suhtlemise takistamine		Tahtlik saboteerimine	
ei esine	29	ei esine	29
üksikutel kordadel	25	lapsega elav vanem aeg-ajalt	29
mõõdukalt	25	lapsega elav vanem pidevalt	21
sageli	8	lapsest eemal elav vanem aeg-ajalt	13
pidevalt	13	lapsest eemal elav vanem pidevalt	8

Lapsevanematel paluti välja tuua peamine põhjus, mis on takistanud teise vanemaga suhtlemist pärast lahkuminekut. 76-st 12 vastajat ei pidanud suhtlust takistatuks. Teiste vastustest võis järeldada, et suhtlemist takistasid „teise vanema huvipuudus; elu erinevates riikides; usaldamatus; teise vanema uue elukaaslase negatiivne suhtumine;

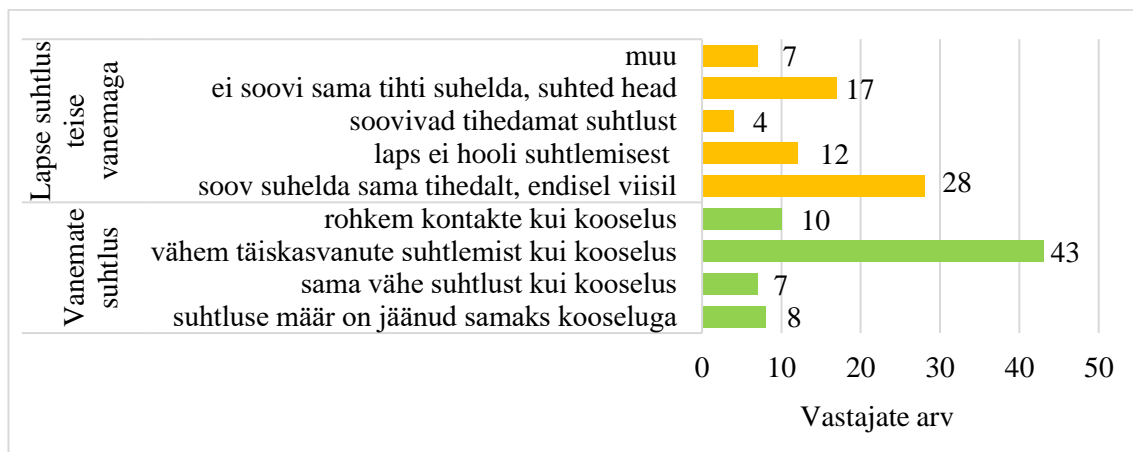
viha; erimeelsused; erinevad vaated elule; alkohol; psühhopaatsed isiksuse jooned; liigne emotsionaalsus ja vaimne terror; pettumus; valed; ähvardused; elatise mittemaksmine; lahendamata pinged abielu ajast; teise vanema eemaldumine perest; lähisuhtevägivald; teise vanema ebasobiv kõrvalsuhe; kiire ägestumine; koostöötahte puudus; võimetus andestada; ajapuudus; ükskõiksus ja hoolimatus lapse suhtes; mõnitamine ja sõimamine; teisel vanemal vastutuse puudumine ja omavahel info jagamise raskused.“

Järgnevalt uuriti eelkõige lepitusreformi vajalikkuse taustal sihtrühma poolt abistavate spetsialistide kasutamist. Vastusevariantidena pakuti mitmeid spetsialiste, kuid selgus, et väga suurel määral neid ei kasutata (vt joonis 7).

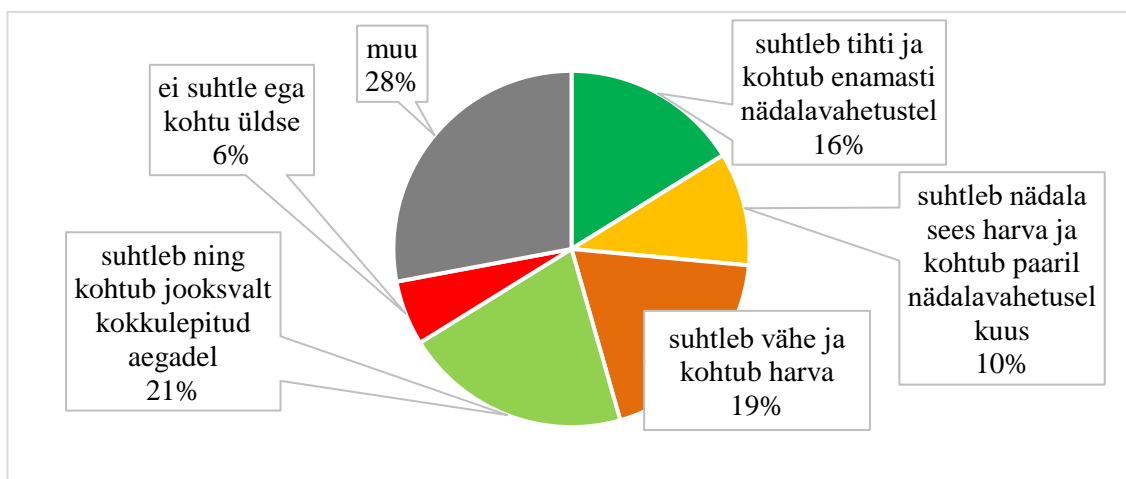
Joonis 7. Abistavate isikute kasutamine

Seejärel uuriti vastajate hoiakuid suhtlemise kohta teise lapsevanema ning lapse soove suhelda (vt joonis 8). Domineeris vähene täiskasvanute omavaheline suhtlemine. Lapsed soovisid suhelda teise vanemaga kõige sagedamini endise tihedusega. Laste suhtlemisel teise vanemaga kirjeldati paljusid üksikolukordi: nt. “mida vähem suhtlust on, seda vähem lapsed seda soovivad; lapsed soovivad suhelda võrdselt mõlema vanemaga; soovivad suhelda rohkem eemal elava vanemaga, kel ei ole aga aega; teine vanem lihtsalt ei suhtle või vastab laste soovidele napilt; lapsed ei soovi enam kohtuda, kuna isa on neid häbistanud või andnud katteta lubadusi.“

Joonis 8. Suhtlemine täiskasvanute ja laste hulgas

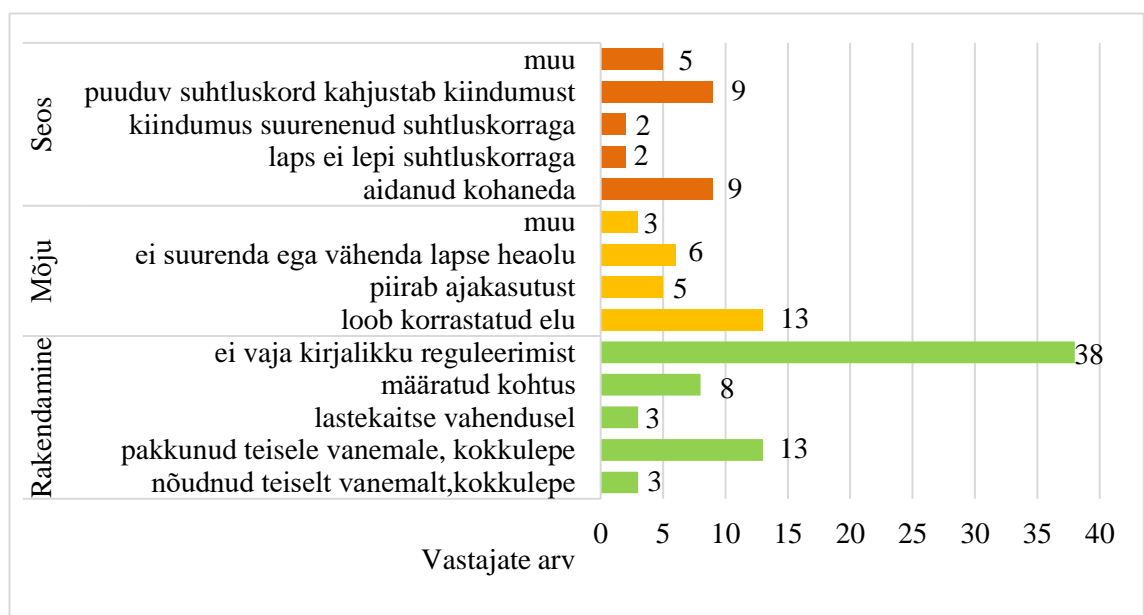
Uuringu üks eesmärgi oli teada saada, millise tihedusega toimuvad lapse ja eemal elava vanema suhtlemine ning kohtumised. Kohtumiste sageduse kohta teise vanemaga laekus kõige rohkem vastuseid, mis kirjeldasid konkreetse pere situatsiooni. Näiteks: „nädal-nädal süsteem; 50:50; suhtlemine tihedam kui kohtumised; lapsel ongi kaks kodu; erinevas vanuses lapsed suhtlevad ja kohtuvad teise vanemaga erinevalt; suhtlevad tihti ja kohtuvad korra paari kuu tagant; teine vanem suhtleb endale sobival ajal ja kohtub lastega ainult enda seatud tingimustel; suheldaks päevas mitu korda ja kohtutakse, kui teine vanem on välismaalt tagasi; kohtutakse ainult sünnipäevadel; lastel soov vähendada kohtumisi teise vanemaga; kui kohtutakse, siis suheldakse.“ Etteantud vastusevariandid koos osakaaluga on joonisel 9.

Joonis 9. Kohtumised eemal elava vanema ja lapse vahel

Alati ollakse valikute ees, kui täpselt igakordset suhtlemist ja teise vanemaga kohtumist (üldistatult omavahel kokkulepitud või kohtus kindlaks määratud suhtluskorda) rakendada. On mõistetav, et iga lapse puhul ei ole kirjalik suhtluskord tema õiguste ja heaolu tagamiseks esmavajalik, see võib olla lapse tahte vastane, asjaoludele mittevastavaks muutunud või lapse arvates ebavajalik, kuid see ei kehti lastele, kes soovisid vähemalt sama tihedat ja endisel viisil teise vanemaga suhelda kui enne lahkuminekut või lausa tihedamat kontakti teise vanemaga (vt joonis 8- lapse suhtlus teise vanemaga).

Valik suhtluskorra kirjaliku fikseerimise kasuks on vanemate otsus, mille olemasolu hakkab mõjutama vanema ja lapse elukorraldust. Vastajad hindasid suhtluskorra rakendamist, selle mõju ja seost suhtluskorra ning lahkumineku vahel üsna variatiivselt (vt joonis 10).

Joonis 10. Suhtluskorra rakendamine, mõju ja seos

Muude põhjustena suhtluskorra rakendamisel toodi esile „vanemapoolne kontakti katkestamine; kontakt võiks olla praegusest tihedam; suhtluskord ei oma tähtsust, kuna lapsel on mõlemad vanemad.“ Suhtluskorra mõjust arvati, et „ühistegemisi võiks veel rohkem olla, lapsevanemast tingitud kokkulepitud korra katkemine ei mõjuta last, lapsel on mõlemad vanemad.“ Suhtluskorra ning laste heaolu kohta toodi välja, et „lapsed igatsevad isa, kelle kontakt lastega on harv ja juhuslik; vanem ei näe lapses muutust ega

mingi rutiiniga harjumist, kuna kokkusaamised ei ole kindlad; isa tegeleb telefonis suheldes ja kord kuus kohtumisel otseselt laste manipuleerimisega, millest tulenevalt ei oska vanem suhtluskorra mõju hinnata; etteteatamatus kättemaksu eesmärgil vähendab laste kiindumust, kuid suhtluskord parandaks olukorda.“

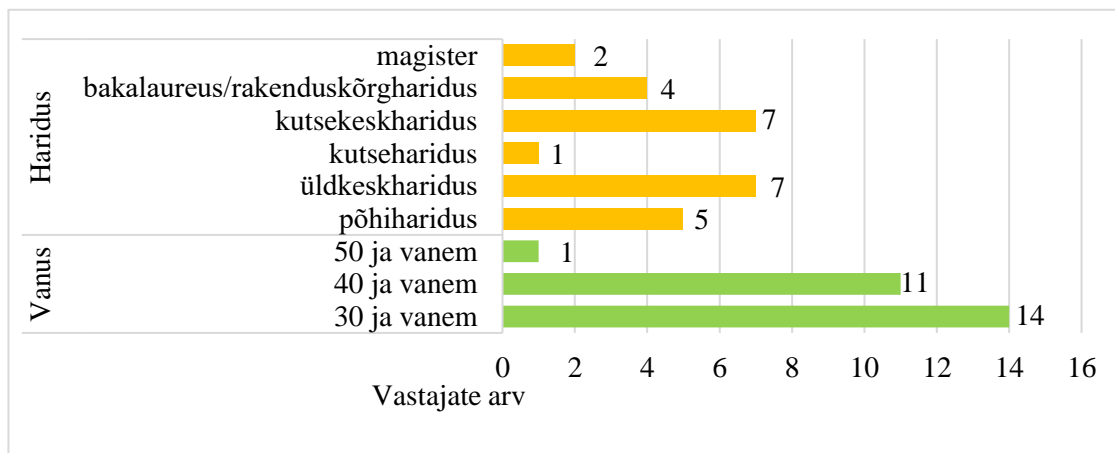
Suhtluskorra täitmata jätmise peamine põhjus lasub lapsega elavate vanemate arvates teises vanemas (63%), lapsega tekkinud olukorras (15%), samuti lapsega koos elavas vanemas ja muudes tegurites (kumbki 11%). Enamasti olid muud põhjused psühholoogiline manipuleerimine, laste kasvatamisega seotud erimeelsused, elatise suuruse ja maksmise vaidlus, jätkuv tüli täiskasvanute vahel ning teisi põhjuseid: ühe vanema teadmatus täpsematest põhjustest, kuna suhtlus on minimaalne, teise vanema uus elukaaslane või uus pere, teise vanema tihe hobide graafik, huvipuudus, vanemate polariseeritus, teise vanema vaba aja ja töögraafik, aja- ja koostöötahte puudumine.

Pärast lahkuminekut leidis 62% lapsega elavatest vanematest, et tema lapsele kehtib õigus suhelda mõlema vanemaga. 55% arvates oli lapsel tihe suhtlemine ja kohtumised lahus elava vanemaga, 35% vastajate hinnangul lapse huvide esikohale seadmine lahkumineku protsessis jäi tahaplaanile, 37% ei selgitanud või pidasid lapse noore ea tõttu võimatuks selgitada välja lapse arvamus vanemate lahkuminekust. Suhtlemise takistamist ja survet suhtlemisest loobumiseks ei tunnetata 54%, kuid pidev on see probleem siiski 6% jaoks. Tahtlikku teisest vanemast võõrandamist ei märganud 54% vastajatest, kuid lahus elav vanem teeb seda aeg-ajalt või pidevalt 35% vastajate arvates. Enda tegevust suhtlemise takistamisel hindasid negatiivselt kolm vastajat. Lapsed soovisid vastajate arvates suhelda lahus elava vanemaga vähemalt endise tihedusega või tihedamalt 47% juhtudest. 25% vastajate arvates oli laste suhe lahus elava vanemaga positiivne, isegi kui samaväärset suhtlust lapsed ei igatse, mis kinnitab laste soovi suhelda. 48% vastajast nõustus, et suhtluskord muudab lapse elu korrastatumaks. 33% vastajatest leidis, et lahkumine oli lapsele raske, suhtluskord aitas kohaneda ja selle puudumine mõjutab negatiivselt lapse ja teise vanema kiindumust.

Lapsega koos elavad vanemad on teadlikud lapse õigusest mõlemale vanemale ning nende hinnangul on suhtlus lapse ja lahus elava vanema vahel tihe. Nad on täheldanud mõningast suhtlemise takistamist ning tõrjumist, kuid samal ajal aktsepteerivad lapse soovi suhtlust jätkata.

2.2.2. Lapsest eemal elavate vanemate vastuste tulemused

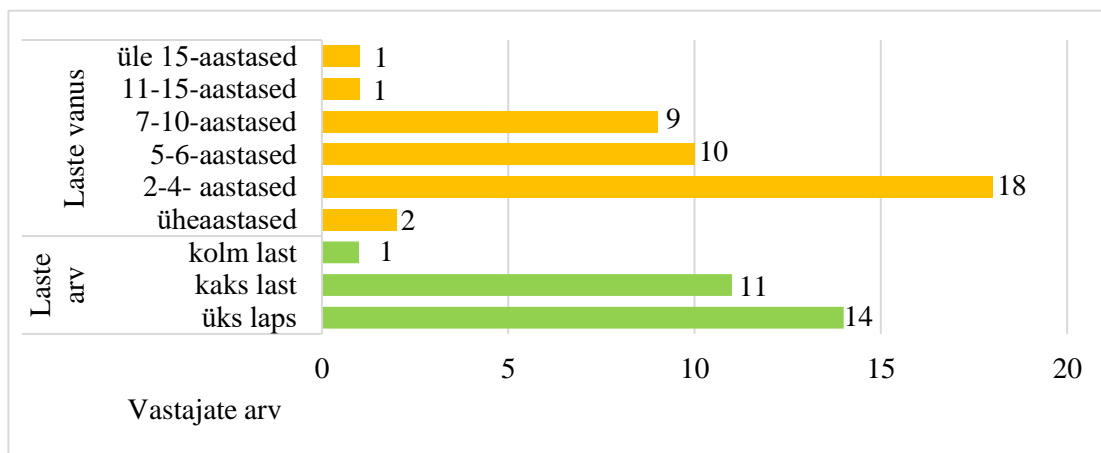
16 meest ja 10 naist olid uuringus vanemad, kes ei ela pärast lahkuminekut lapsega koos. Vastajad olid vanusevahemikus 30–50 aastat (keskmine vanus 38 aastat). Täpsem vanuseline jaotus ja haridustasemed on joonisel 11.

Joonis 11. Vastajate vanus ja haridustase

Nii Järvamaalt kui ka Lääne-Virumaalt laekus seitse vastust, Raplamaalt neli, Harjumaalt kolm, Pärnumaalt kaks, Tartu-, Valga- ja Viljandimaalt kõigist üks ankeet. Vastajate hulgas ei olnud Hiiu-, Jõgeva-, Ida-Viru-, Lääne-, Põlva-, Saare- ja Võrumaa elanikke.

Lahkuminekul jäi vanemast eraldi elama üks kuni kolm last vanuses ühest seitsmeteistkümnenda eluaastani (vt joonis 12).

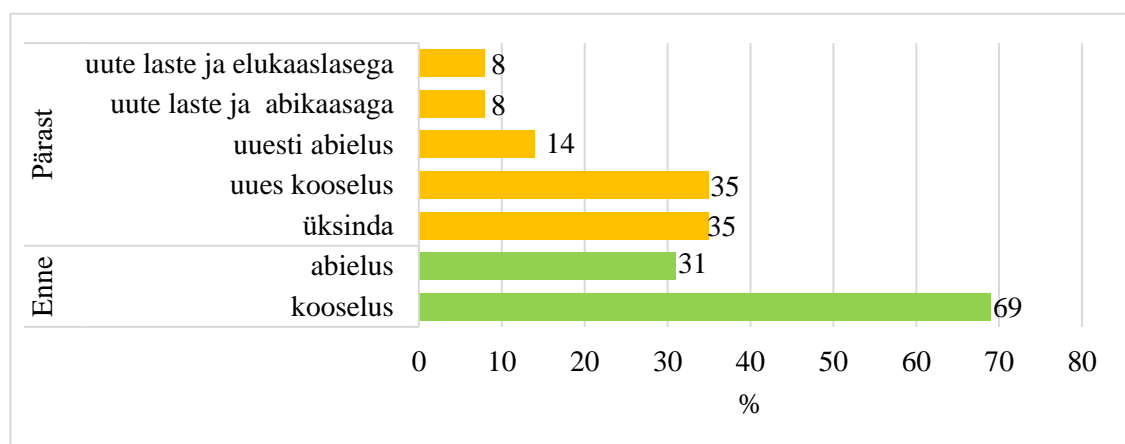

Joonis 12. Laste arvuline ja vanuseline koosseis pärast lahkuminekut

Lapsest eemal elavatel vanematel oli küsitluses kokku 41 last elukohaga teise vanema juures (n = 23). Ilmselt oli kolme vastaja puhul laps vahetult pärast lahkuminekut tema juures ja see olukord hiljem muutus.

Lapsest eemal elavate vanemate abielu või kooselu kestis enim 3– 5 aastat (n = 10), teisel kohal olid kooselud pikkusega 6– 9 aastat (n = 9), seejärel kooselu, mis oli kestnud 16 või rohkem aastat (n = 4). 10– 15 aastat oli kooselu kestnud kahel ja ühel vastajal alla kahe aasta. Rohkem kui viis aastat oli möödas kaheteistkümmel juhul, 3– 5 aastat oli möödnud kuuel vastajal, nelja puhul oli lahkuminekust möödas kuni üks aasta ja sama paljudel kuni kaks aastat.

Lahkumineku peamiseks põhjuseks (46%) valiti omavaheline sobimatus, millele järgnes täiskasvanute konflikt (27%) ning muud põhjused (20%): uus naine või uus pere, kogenematus ja „sain täiskasvanuks“, samuti vägivald (7%). Lapsest eemale elavad vanemad olid enne ja pärast valdavalt kooselus (vt joonis 13).

Joonis 13. Varasema ja hilisema kooseluvormi jaotus

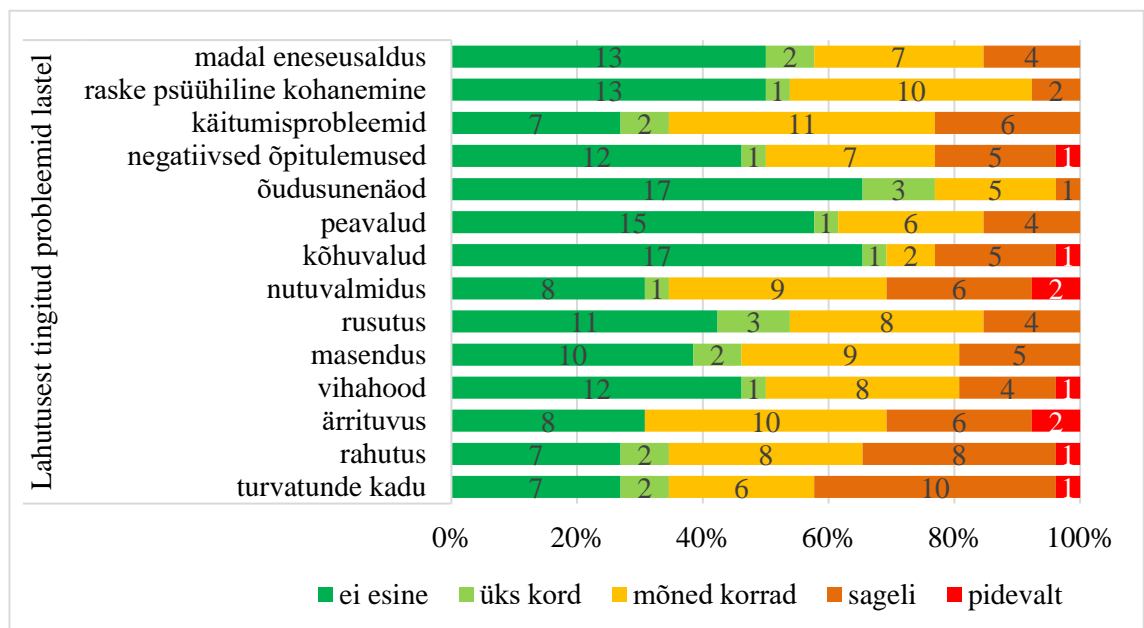
Lahkuminekute mudelite analüüsimisel selgus, et ema hooldusõiguse ja isaga suhete katkemise mudeli kehtivusega ei nõustunud 77%, mõlema vanemaga sideme säilitamist pidasid kehtivaks 88% ning hea koostöösuhtega ning laste ettevalmistamisega lahkuminekuks ei nõustunud 62% vastajaist. Ebakindlus oli minimaalne kõikide mudelite hindamisel.

Lapse õigust mõlemale vanemale pidas 26-st lapsevanemast 16 (62%) kehtivaks, vaid kaks vastajat ei nõustunud selle väitega ning kuue vastaja hinnangul oli mõlema

vanemaga kontakt ebakorrapärane. Lisaks kirjeldas üks vastaja, et „ostab kontakti oma lastega, sest laste ema poolt lubatakse suhelda ainult siis, kui soovitud summa on pangaarvele laekunud“ ning teise vanema mure seisnes selles, et „lapselaps elav vanem keelab lapsega suhelda.“

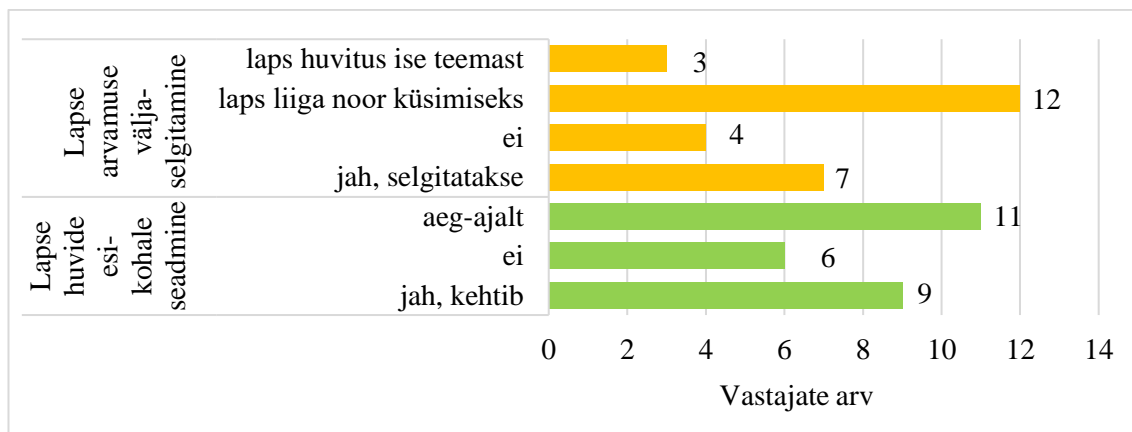
Lapsest eemal elavad vanemad leidsid, et lapse seisukohalt aitavad kaasa lahkumiseku või lahtutuse järel uue olukorra stabiliseerimisele mõlema vanema omadused (26-st vastajast 15). Üks vanem leidis, et tähtis on see vanem, kelle juures laps elab. Seitsmele oli lapsest eemal elava vanema psüühiline seisund olulisem. Kolm vastajat ei osanud seda valdkonda hinnata.

Laste õiguste ja heaolu valdkonnas keskenduti lahkumiseku tagajärjena mitmetele probleemidele. Vanematel oli võimalik probleemi esinemise sagedust (ei esine... pidevalt) hinnata (vt joonis 14). Erinevalt lapsega elavast vanemast ei hinda lapsest eemal elavad vanemad kõiki probleeme pidevalt esinevaks.

Joonis 14. Lahutusest tingitud probleemid lastel

Tulemuste põhjal võib väita, et lapsest eemal elava vanema jaoks on lapse huvide esikohale seadmine lapsi puudutavates ettevõtmistes ja lapse arvamuse väljaselgitamine tuttav, kuid keerulisem teoks teha (vt joonis 15).

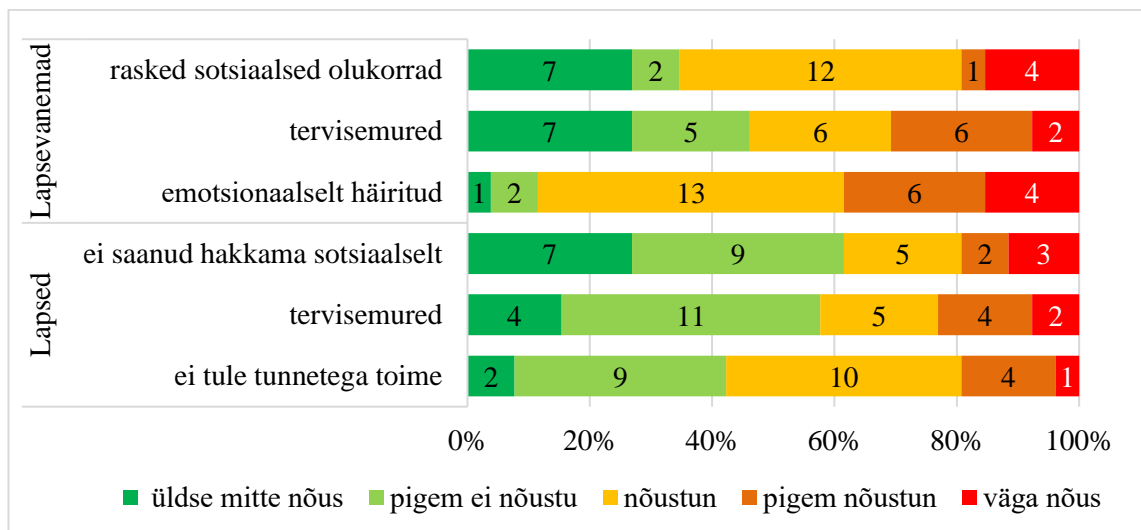
Joonis 15. Laste huvidega arvestamine ja arvamuste väljaselgitamine

Suhtluse korraldamine annab eemal elavale vanemale võimaluse korrapäraseks suhtlemiseks ja kohtumiseks lapsega ja vastupidi. Omavahelisele kokkuleppele oli jõutud tihti ($n = 14$; 58%), viiel korral oli suhtluskord kohtus kindlaks määratud ja üks vanem oli pöördunud lastekaitse poole. Notariaalseid kokkuleppeid ega perelepitaja juures kokkulepet sõlmitud ei olnud. Samas mainiti järgmist: „suhtlemine on kaootiline, ebakorrapärane, vabagraafik, lahendust ei ole“.

Jagatud vanemlust pidas 58% lapsest eemal elavatest vanematest vähetõenäoliseks, 17%-le oli see võrdselt mõnevõrra tõenäoline ja väga tõenäoline lahendus. Arvestatavaks variandiks ja pigem tõenäoliseks pidas seda võrdselt 4% vastajatest. Jagatud vanemlust võrdsuse põhimõttel ei pidanud toimivaks lahenduseks ka üle poolte lapsest eemal elavatest vanematest.

Lapse ja eemal elava vanema suhtlemise korraldamisel oli küsitlemise ajal eemal elava vanema arvates enim eriarvamusi (21%), vaidluseid (17%), siiski ka koostööd (17%), toimivaid (17%) ja täiendamist vajavaid kokkuleppeid (17%). Lapse vajaduste jälgimine toimub vaid kahe vastaja meelest (8%) ning suhtlemise korraldamisel üksmeelele (4%) on jõutud vaid ühe vastaja arvates.

Vanemate enda seisundi hindamiseks paluti probleemi hinnata skaalal (üldse mitte nõus...väga nõus). Vanematel esines nii emotsionaalset häiritust kui ka raskusi sotsiaalsetes olukordades. Lastepuhul oli ülekaalus toimetulematus tunnetega (vt joonis 16).

Joonis 16. Hinnang emotsionaalsele, füüsilisele ja sotsiaalsele heaolule

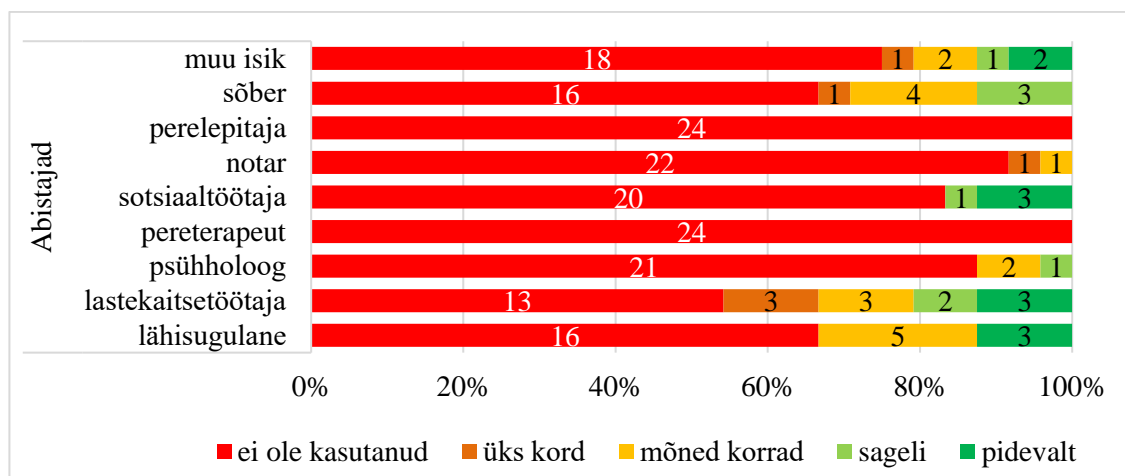
Oluline teema eemal elava vanema jaoks on suhtlemise ja kohtumiste takistamine ning selle tahtlik saboteerimine. Seda uuriti kahesuunaliselt mõlema vanema kohta. Tulemused näitavad enamasti üksikut takistamist ning pigem aeg-ajalist kui pidevat saboteerimist teise vanema poolt (vt tabel 2).

Tabel 2. Suhtluse takistamine ja saboteerimine, %

Kohtumiste ja suhtluse takistamine		Tahtlik saboteerimine	
ei esine	55	ei esine	61
üksikutel kordadel	26	lapsega elav vanem aeg-ajalt	1
mõõdukalt	6	lapsega elav vanem pidevalt	3
sageli	7	lapsest eemal elav vanem aeg-ajalt	22
pidevalt	6	lapsest eemal elav vanem pidevalt	13

Lahkuminekul suhtlemise põhjuste vastustes toodi esile: „suhtlemisel polegi 12 aasta jooksul mingeid probleeme olnud; suhtlus on vaid laste teemal; lapsega manipuleerimine; raha nõudmine; kõnede ja sms-dele mittereageerimine; ignoreerimine; suhtlustahte ning koostöö puudumine; ühe vanema selge soov, et teine vanem ei osaleks laste elus; teine vanem on „ebameeldiv inimene“; vana viha ja armukadedus; laiskus; usalduse kaotus; eriarvamused raha ja hooldusõiguse teemal; soov vältida asjatuid konflikte.“

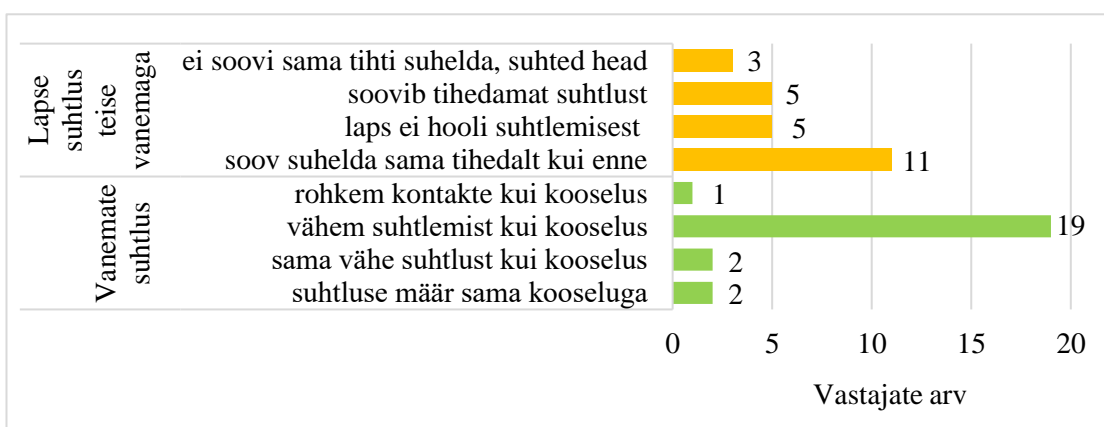
Suhtlemise korraldamiseks ei kasuta lapsest eemal elavad vanemad pereterapeuti ega perelepitajat. Abi on küsitud lähisugulastelt, lastekaitse- ja sotsiaaltöötajalt (vt joonis 17).

Joonis 17. Abistavate isikute kasutamine

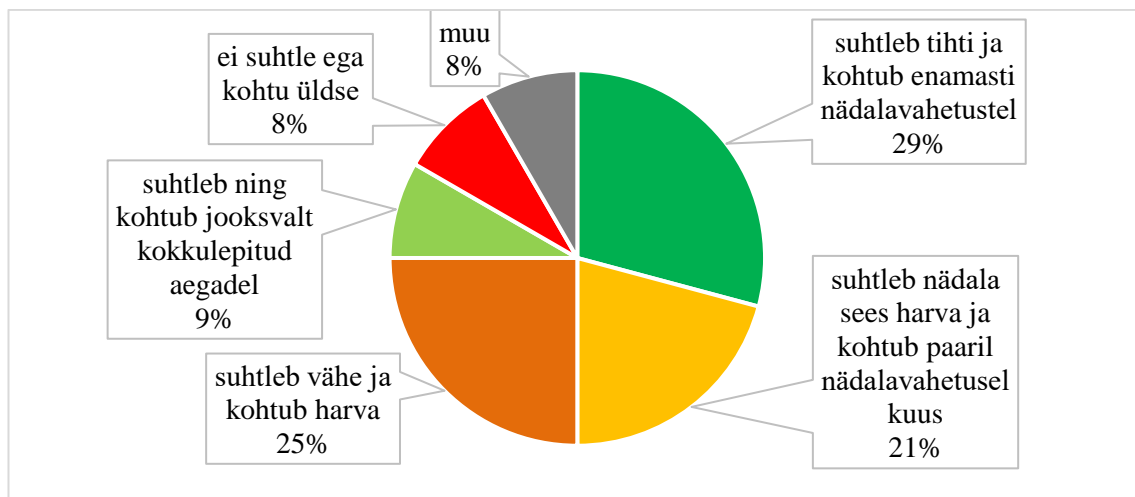
Suhtluskorra mittetäitmise peamiseks takistajaks peeti eranditult teist vanemat (100%). Takistuste tähtsaim põhjus oli jätkuv tüli täiskasvanute vahel, seejärel psühholoogiline manipuleerimine, erimeelsused laste kasvatamisel ning elatise suuruse ja maksmise vaidlus.

Vastajate arvamus teise vanemaga suhtlemise kohta kattus lapsega elava vanema arvamusel selles, et suhtlust teise vanemaga oli selgelt vähem kui kooselus. Lastele kohta näeb tulemusi jooniselt 18.

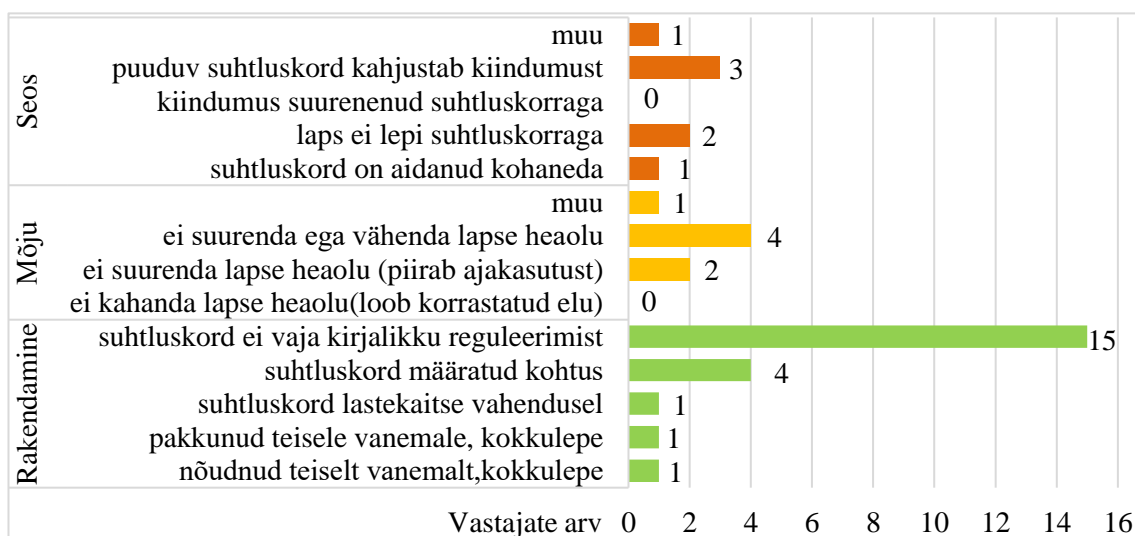
Joonis 18. Suhtlemine täiskasvanute ja laste hulgas

Lapsega kohtumiste kohta leidsid lapsest eemal elavad vanemad enamasti vastuse pakutud variantide hulgast (vt joonis 19). Muu variandina märgiti: „kohtumisi ei toimu üldse, kuna kokkupuude puudub ning teine vanem kohtub lapsega sünnipäeval, koolivaheaegadel ja jõulude ajal“.

Joonis 19. Kohtumised eemal elava vanema ja lapse vahel

Täiskasvanute vähesest suhtlusest tingituna ja arvestades laste soovi kohtuda teise vanemaga sama tihedalt, oleks asjakohane suhtlemist korraldada, kuid vastajad nii ei arvanud (vt joonis 20).

Joonis 20. Suhtluskorra rakendamine, mõju ja seos

Suhtluskorra kohta leiti, et eelkõige ei vaja see kirjalikku reguleerimist ning see ei suurenda ega vähenda lapse heaolu, kuid mõne jaoks võib selle puudumisel kiindumus lapse ja vanema vahel siiski kahjustuda. Üks vastaja leidis, et suhtluskorra mõju lapse elukorraldusele on võimatu hinnata, kuna teine vanem ei täida seda. Lisaks oli ühe vastaja vastus, et suhtluskorraga ei ole leppinud lapsed, kuna näevad teist vanemat liiga vähe.

Pärast lahkuminekut leidis lapsest lahus elavatest vanematest 62%, et tema lapsele kehtis õigus suhelda mõlema vanemaga ning täpselt sama paljud leidsid, et lahus elava vanema ja lapse kohtumised puudusid üldse või olid harvad (tihe suhtlus ja iganädalane kohtumine lapsega oli vaid 29%-l vastajatest). 35% vastajatel oli enda hinnangul võimalik seada lapse huvid esikohale ning vaid 27% said selgitada välja lapse arvamuse vanemate lahkumineku kohta. Suhtlemise takistamist ja survet suhtlemisest loobumiseks 29% vanematest ei tunnetanud (pidev oli see probleem 13% vastajate jaoks). Tahtlikku teisest vanemast võõrandamist ei märganud 29%, kuid lapsega elav vanem teeb seda aeg-ajalt või pidevalt lausa 50% vastajate arvates. Enda tegevust takistamisel hindasid negatiivselt viis vastajat, kuid arvestades vastajate arvu suurt erinevust, olid lapsest lahus elavad vanemad enda suhtes kriitilisemad. Lapsed soovisid nende arvates suhelda lahus elava vanemaga vähemalt endise tihedusega või veel tihedamalt 67% vastajate arvates. Elukorralduse muutus kui põhjendus suhtlusest loobumiseks oli vastajate jaoks eelistatum variant (21%) kui positiivne suhe, millega kaasvalt sama palju suhtlust lapsed teise vanemaga ei igatse (13%). See rõhutas lahus elavate vanemate veendumust, et laste soov oli nendega suhtlust jätkata. Ükski lapsest lahus elav vanem ei leidnud, et suhtluskord muudaks lapse elu korrastatumaks ja üldine seisukoht oli suhtluskorra suhtes neutraalne (57%). 43% vastajatest leidis, et suhtluskorra puudumine aga kahjustab lapse ja lahus elava vanema kiindumust.

Lapsest eemal elavad vanemad on teadlikud lapse õigusest mõlemale vanemale, kuid suhtlus lapse ja lahus elava vanema vahel on pigem harv või puudub. Vanemad olid täheldanud lapsega koos elavatest vanematest suuremal määral suhtlemise takistamist ning tõrjumist ja lapse soove suhtlemise jätkamiseks hindasid nad suuremaks. Kokkuvõttes arvestatakse lapse õigustega. Vähene osalus ja omavaheline suhtlemine teise vanemaga mõjutavad kaasatust lapse ellu. Suhtluskorra mõju lapse ja vanema kiindumusele nad ei väärtusta.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Järgnev peatükk koondab analüüsitulemuste põhjal tehtud järeldused ja nendele tuginevad ettepanekud lastevanemate ja suhtlemise korraldajate abistamiseks. Järeldused

tuginevad töös esitatud teoreetilistele seisukohtadele ning ettepanekud uuringu sihtrühmaks olnud lapsevanemate ankeetide analüüsile.

Töö esimeses peatükis käsitleti lahutust, lapse õiguseid ja heaolu, suhtlemise korraldamist, suhtluskorra mittetäitmist ning peatuti kohtupraktikal. Autor korraldas lahkuminekujärgse suhtlemise sageduse ja lapse heaolu vähenemise ning õiguste aktsepteerimise vahel seose leidmiseks uuringu. Töös kasutati 102 respondendi vastuseid. Valim oli sihtrühma üldkogumis ebapiisav, millest tulenevalt järeldused on uuringus osalejate kohta. Samas peegeldavad need lahkuminekujärgse suhtlemise ja lapse heaolu ning õiguste seost laiemalt kui senine üksikjuhtumite lahendamise praktika või meediakajastustega kujundatavad arvamused.

Uuringutulemuste analüüsimisel oli näha, et teema kõnetas nii heas suhtluses olevaid vanemaid kui ka lahkuminekujärgses suhtlemises raskustega silmitsi seisvaid lapsevanemaid. Nii lapsega kui ka temast lahus elavad vanemad hindasid lahkumineku mudeleid ja selle põhjuseid, stabiliseerimiseks olulisi lapsevanema psüühilisi omadusi, pere emotsionaalset, füüsilist ja sotsiaalset toimetulekut, abi kasutamist suhtlemisel, lapse suhtlemise soove, täiskasvanute omavahelise suhtlemise sagedust ning kirjaliku suhtluskorra reguleerimise vajadust ühetaoliselt. Lapsel esinevate probleemide ja nende sageduse, suhtlemise hetkeseisu, selle takistamise ja saboteerimise, suhtlemistakistuste, suhtlemise korraldamise ja suhtluskorra mõju osas eristusid vanemate vastused selgemalt. Lapsega elavad vanemad hindasid olukorda lapse seisundis halvemaks, kuid lahkuminekujärgset suhtlemist tihedamaks ning lapsest lahus elavad vanemad vastupidiselt lapse probleeme vähemaks ning reaalselt suhtlemist harvemaks.

Vastajaid oli enim vanuses üle 30 aasta ning ühe vanemaga jäi elama kõige rohkem 2–4-aastaseid üksikuid lapsi. See on murettekitav laste vaimse tervise seisukohast ja ühtlasi ohustab lapsi selle tõttu, et allesjäänud vanemal ei pruugi nende õiguste ja heaolu tagamiseks jõudu olla (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 7). Samuti oli eristuvalt palju vastajaid, kelle abielu või kooselu pikkus oli 3–5 aastat, mis on kehtivate abielude levinud kestvus (Sõstra, 2017). Abielust või kooselust oli möödas kõige sagedamini viis või rohkem aastat. See võib viidata lahutusejärgsetele pikemaajaliste probleemide püsimisele (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 14).

Vanemate varasem ning lahutusjärgne ühine elu oli seotud sagedamini kooseluga ning harvem abieluga, mis kinnitab 2017. a uuringut leibkondade kohta Eestis ja Euroopa Liidus (Kutsar, 2019, lk 50). Lahkumineku peamine põhjus oli mõlemas grupis omavaheline sobimatus, mis välistab abielu või kooselu püsimise komponendi (Sõstra, 2017). Lahkumineku mudelite osas nõustusid mõlema grupi vanemad, et „laps jääb emaga, lapsel katkevad isaga suhted“- mudel ei kehti ning enda lahkuminekut peeti enim mudeli sarnaseks, kus lapsel säilib suhe ja kontakt mõlema vanemaga. See kinnitab, et puhta lahkumineku mudel on asendunud mõlema vanemaga sidemete säilitamisega (Karu *et al.*, 2012a, lk 19). Lapse õigust mõlemale vanemale pidasid enda lapse puhul kehtivaks 62% vastajatest, olles lapse õigustest teadlikud Eesti täiskasvanud (Anniste *et al.*, 2018, lk 58).

Ühesugune hoiak valitses vanemate psüühiliste omaduste hindamisel, kus lapse seisukohalt pidasid lahkuminekust tekkinud olukorra stabiliseerimiseks mõlemad grupid oluliseks mõlema vanema omadusi. 22 lapsega koos elavat vanemat ning üks lapsest lahus elav vanem nõustusid teadlastega, et lapse seisukohalt on olulisemad vanema omadused, kellega laps elama jääb (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 14).

Suhtluse korraldamisel olid uuritud gruppide vanemad jõudnud lahkumineku järel kõige sagedamini omavahelise kokkuleppeni, sellele järgnes sekkumine kohtu poolt ja lastekaitssesse pöördumine. Selline järjekord kinnitab, et üldjuhul lahku läinud lapsevanemad täidavad perekonnaseadusega (2009, § 143) sätestatud kohustust suhtluses kokku leppida. Jagatud vanemlust peeti mõlemas grupis vähetõenäoliseks lahenduseks. Selline tulemus näitab, et uuritavate gruppide vanemad ei võrdsusta koormuse jagamist või ei oska veel luua õiglust lahku läinud vanemate hooldusõiguse rakendamisel, mida on varem sedastatud (Mere, 2015, lk 49).

Suhtlemise korraldamiseks abistavate spetsialistide poole pöördumine ja teenuste kasutamine oli vähene mõlemas grupis. Võib eeldada, et perelepitaja ja perenõustaja teenus on siiani vähelevinud just riikliku rahastuse puudumise tõttu, mille vajalikkusele on tähelepanu pööratud varem (Tallinna Ringkonnakohtu 23.veebruari..., 2018). Mõlema grupi vanemad leidsid, et lahkuminekuga ühest vanemast eemale jäänud lapse soov on suhelda lahus elava vanemaga endisel viisil. Selliste vastuste osakaal kattub ja on lapsest eemal elavate vanemate grupis isegi suurem 2018. a lapse õiguste ja vanemluse uuringu

tulemustega (Anniste *et al.*, 2018, lk 60). Omavahelise suhtluse kohta leiti mõlemas grupis, et suhtlemist täiskasvanute vahel on vähem kui kooselu ajal. See viitab jätkuvale vanemate koostöötahte puudumisele või -oskamatusel (Virit, 2018, lk 66). Suhtluskorra rakendamisel ei peetud kirjalikku regulatsiooni vajalikuks, mis kaudselt võib peegeldada soovi vältida pikka asjaajamist (vt Lisa 1) või tuleneb pigem seaduse ja kohtupraktika sisu mittetundmisest (Kiisk, 2016, lk 75).

Mõlemast grupist 62% vanematest leidis, et lapse õigus suhelda mõlema vanemaga nende lapse puhul kehtib. Lapsega elavatest vanematest 55% pidas lapse suhtlust lahus elava vanemaga tihedaks. 62% lapsest lahus elava vanema arvates on suhtlemine ja kohtumised harvad. Kui lapsega elavad vanemad jätsid teatud põhjustel lapse huvid tahaplaanile 35% vastajate hinnangul, siis lahus elavad vanemad hindasid, et 35%-l juhtudest on neil üldse lapse huve võimalik kaitsta. Suhtlemise takistamist ei tunnetanud lapsega elavatest vanematest 54%, kuid vaid 29% lapsest eemal elavate vanemate arvates seda ei esine. Lapsega elavatest vanematest 54% ei pidanud teise vanema poolset tõrjumist probleemiks, kuid lapsest eemal elavatest vanematest tegi seda vaid 29%. 35% lapsega elavatest vanematest nägi lapsest lahus elava vanema tegevuses tõrjumist pidevalt või aeg-ajalt ning lahus elav vanem lapsega elava vanema käitumises lausa 50% vastajate arvates. 47% lapsega elavatest vanematest leidis, et tema laps soovib eemal elava vanemaga suhelda endiselt või veel tihedamalt, lapsest lahus elavatest vanematest leidis 67% vastajatest, et lapsel selline soov on. Harvema suhtlemise tulemusena märkavad lapsest lahus elavad vanemad lapsega koos elava vanemaga võrdluses ka harvem ning väiksemas mahus lastel esinevaid lahkuminekujärgseid probleeme.

Seega leidis autor negatiivse seose suhtlemise ja kohtumiste ning lapse õiguse vahel, kus õigus mõlemale vanemale on vanemate poolt tagatud ja lapsega elav vanema arvates on lahkuminekujärgne suhtlemine tihe, kuid lahus elava vanema hinnangul on suhtlemine ja kohtumised harvad. Samuti esines võrdlemise tulemusena seos lapse huvidega arvestamisel, sest lapsega elaval vanemal on suurem võimalus lapse huviga arvestamiseks ning lapsest lahus elava vanema hinnang lapse huvidega arvestamiseks on madalam. Vanema tõrjumist sagedasemaks hindab lapsest lahus elav vanem, lapsega elav vanem selle esinemist nii sageli ei märka. Lapsest lahus elavad vanemad hindavad lapse soovi endisel viisil või tihedamalt suhelda suuremaks kui lapsega elavad vanemad.

Autori hinnangul näitasid tulemused selgelt „enne lahutust ja pärast lahutust“ hoiakuid lahkuminekujärgsesse suhtlemisse. Enne suhtlemist tingivat olukorda lahkumineku järel aktsepteerivad lapsevanemad ühist kooselu ja last, tema heaolu tähtsust ja õiguste tagamist, kuid lahutuse või lahkumineku muutumisel reaalseks ja igapäevaseks need hoiakud vastanduvad konkreetsetes olukordades vanemate vahel, liialt tihti ka lapse huvidega ning suhtlemise võimalused vähenevad või neid hakatakse vähendama. Seega inimesed unustavad, et lahutuse fakt ei ole kõige „otsustavam risk“, vaid kõige olulisem on lapse ja vanemate suhe (Pruuki & Sinkkonen, 2017, lk 46).

Varasemad uuringud (Valma, 2012; Malla, 2015; Kiisk, 2016; Virit, 2018) laste õiguste kaitsest tsiviilmenetluses, hooldusõigusmodelitest, suhtluskorrast ning selle täitmise raskustest on viidanud selgelt vanemate vähesel suutlikkuse, teadmiste vähesuse ja suhtlemise probleemistiku püsimisele. Käesoleva uuringu tulemused kordavad lahkuminekujärgset vähenenud suhtlemist lahus elava vanema kahjuks, lapse heaolu kahanemist (lapsel probleemide esinemise sagedust) ja lapse mõlemale vanemale õiguse rikkumist suhtlemise vähesuse kaudu. Autori hinnangul kinnitas lõputöö kõige enam seda, et vanematele lahkuminekujärgse soovitusliku käitumise, lapse heaolu järjepideva tagamise kohustuse ning võimaluste kohta tuleks asjakohast, tulevikku vaatavat infot anda kindlasti enne kohtumenetlust ja alati kohtumenetluses. Vanematel on soovitatud teadlikult luua uus viis lapsevanemaks olemisele (Pruuki & Sinkkonen, lk 5), mis uuritud vanematel alati ei ole õnnestunud. Samas võib lahus vanematele vastumeelne olla teadmine, et lahkumineku järel ei tule teha vähem, kui seni lapse heaks tehtud, vaid pigem rohkem. Uuringu tulemused mõõtsid ka suhtlemise takistamise, suhtlemisest loobumiseks survestamise ning võõrandumise (tõrjumise) ulatust.

Valma (2012, lk 97) tõdes, et erinevaid juhtumeid on väga keeruline üldistada. Ka käesolevast tööst ilmnes erinevate vastuste ja olukordade taustal, et juhtumid on sisult väga erinevad. Autor jõudis käesolevas töös järeldusele, et lahkuminekujärgses suhtlemises on tähtsal kohal just lapsega elava, s.o. lapsele kättesaadava vanema jõustamine, sest lapse tegevus sõltub suuresti vanema toetusest (Malla, 2015, lk 63).

Perelepituse ja perenõustamise eelis saab olla kättesaadavus kohalikul tasandil nagu kehtivas õiguses muud sotsiaalteenused. Autor julgeb eeldada, et see aitab vältida kordusi suhtluskorra protsessis (vt Lisa 1) ja ühe-või mitmesuunalist ning -kordset suhtlusõiguse

kindlaksmääramise taotlemist. Kohtute pakutav kompromissile jõudmise ettepanek vanematele, kes ei ole lahuselus saanud mingit lisainformatsiooni ega -abi, kuidas uues olukorras lapse huve arvestava lahenduseni jõuda, on asjatu. On tõdetud, et vanemate võimekus, suutlikkus ja valmisolek suunavad edasisi protsesse, millest tulenevalt osad neist vajavad abi ja osad mitte. Autor otsis lahkuminekuga seotud infot internetist ning leidis ka töö teoreetilise osa koostamisel, et info lahutuste, selle mõju ja edasiste tegevuste kohta on väga killustatud.

Lõputöö teoreetilise ja empiirilise osa põhjal teeb autor järgmised ettepanekud lahkuminekujärgse suhtlemise kohta:

- luua lapsevanematele info suurendamise, abi saamise võimaluste ja spetsialistide kättesaadavuse kohta lahkuminekut puudutav veebileht, mis koondab lahutusega kokkupuutuvate organisatsioonide loodud info, soovitusel, programmid jm, kuhu on võimalik lisada ka autori koostatud suhtluskorra joonis (vt Lisa 1);
- Eesti Pereteraapia Ühingul tutvustada kohtutele programmi „Dialog laste nimel“, et kasutada vastavaid teadmisi arutelu sisustamiseks lapsega suhtlemise võimatuse tagajärgedest lapse heaolule;
- Eesti Lepitajate Ühingul arendada riikliku rahastuse saamiseni ning seadusemuudatuste vastuvõtmiseni perelepitusteenus kättesaadavaks kõikides maakondades kohaliku omavalitsuse tasandil toimuva lastekaitsetöö meetmena.

Autori arvates on Eestis edaspidi kasulik uurida COVID-19 tingitud eriolukorrast lisandunud suhtlemisega seotud korralduslikke raskuseid ja selle mõju suhtlemisele, võrdluseks ka Eesti täisealisi, kellel on olnud suhtlemine lahus elava vanemaga takistatud või puudunud täielikult.

KOKKUVÕTE

Lõputööga soovis autor teada saada, milline seos kehtib lahutusjärgse suhtlemise ja laste heaolu ning õiguste vahel. Töös selgitati välja lahutusjärgse suhtlemise sagedus, kahe lapsevanemate grupi hinnang lapse heaolule (lahutusjärgsed probleemid) ning õigustele (lapse õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga). Uurimisküsimusele vastuse leidmiseks viidi läbi lapsevanematele suunatud elektrooniline ankeetküsitlus, mille tulemuste analüüsil kasutati 102 respondendi vastuseid.

Lapsevanematel on kohustus lahus elades leppida kokku lahuselava vanema ja lapse suhtlemises. Soovitav on tülisid vältida, kasutada dialoogi ja jõuda omavahelisele kokkuleppele, mis on suhtlemisel kergemini täidetav. Vaidluse korral võib vanem pöörduda kohtusse, kes suunab vanemaid kokkuleppele lapse huvides. Kohtuvaidlused võivad venida pikaks, väsitada kõiki osapooli ning vähendada juba menetluse ajal lapse kontakte lahus elava vanemaga, mõjutades otseselt lapse emotsionaalset, füüsilist ja sotsiaalset heaolu. Lapsevanemate õigusteadvus, teadmised hooldusõiguse sisust, oskused ning võime suhtlemist omavahel korraldada peaksid olema lapse ja lahus elava vanema vahel suhtlemise tagamiseks palju efektiivsemad. Samuti on oluline valmisolek lapse huvidest lähtuvalt kokkulepitud suhtluskorda täita, et vältida täitemenetlust. Suhtluskorra täitmata jätmisega rikub vanem ise lapse õigust suhelda lahus elava vanemaga. Teinekord on laps see, kelle tõttu ei ole suhtlemine võimalik. Samuti võivad jääda olulised asjaolud kohtus välja selgitamata.

Tuginedes faktidele lahutustest, teoreetilisele ülevaatele lapse heaolust ja lapse õigustest ning uuringu tulemustele, võib järeldada, et lahku läinud vanemad muudavad oma hoiakuid lahuselu jooksul:

- vanemad on pärast omavahelisest sobimatusest tingitud lahkuminekut teatud määran teadlikud ja mõistvad, et peavad tagama lapse heaolu ja õigused,

- vanemad vastanduvad probleemide (vanema alkoholisõltuvus, elatise küsimused, suhtlemise takistamine, lapsel esinevad probleemid jne) korral üksteisele kui suhtlust ja kohtumisi takistavale lapsevanemale.

Autor jõudis uuringu tulemuste pinnalt tõdemuseni, et mõlemad vanemad on üldiselt teadlikud lapse õigustest, kuid laps kohtub lahus elava vanema arvates temaga harvemini kui lapsega koos elava vanema arvates. Lapsest lahus elava vanema võimalus selgitada välja lapse arvamuse ja seada oma lapse huvid esikohale on väiksem kui lapsega koos elaval vanemal. Tõrjumist oli lapsest lahus elavate vanemate arvates rohkem kui lapsega koos elavate vanemate arvates. 47% lapsega koos elavatest vanematest ja 67% lapsest lahus elavatest vanematest leidis, et laps soovib endiselt või tihedamalt suhelda teise vanemaga. Vanemad aktsepteerisid võrdselt 62 % osas, et lapsel on säilinud õigus suhelda mõlema vanemaga, kuid reaalsed kohtumised ja suhtlemine lapsega on õigusega negatiivses seoses lapsest lahus elava vanema kahjuks. Harvema suhtlemise tõttu märkavad lapsest lahus elavad vanemad lastel vähem probleeme, hinnates lapse olukorda paremaks kui lapsega koos elavad vanemad.

Siiani puuduv riikliku rahastusega perelepitussüsteem, kohtutes pikaks kujunevad protsessid ja seaduste muutmise venimine koos vanemate poolt suhtlemisse tekkinud takistamise ja saboteerimisega jätavad tähelepanu alt välja lapsed, nende huvid ja vajadused. Suhtlusõiguse tagamisel on ebaefektiivsust nii lepitusmenetluses kui ka täitemenetluses. Kohtupraktika Euroopa Inimõiguste Kohtus, Eestis ja mujal maailmas näitab, et suhtlusõiguse valdkonnas sedastatakse sageli rikkumisi.

Kahetsusväärne, et varasemates ja käesolevas töös käsitletud suhtlusõiguse probleemid on jäänud püsima pikemalt. Muutuse protsessiga saavad alustada vanemad, ühiskond ja riik, kuid alaealistel ja töös viidatud 2–4-aastastel on seda võimatu teha.

Kokkuvõttes võib öelda, et välja toodud uurimisprobleem suhtluse puudumise seosest lapse heaolu tajumise ja õiguste rikkumisega leidis lõputöös kinnitust. Uurimisküsimus sai samuti vastuse, kusjuures last puudutavas oli lapsega koos ja temast eemal elava vanema arvamus selgelt erinev. Eesmärgi seadmiseks püstitatud uurimisülesanded said töö käigus täidetud.

VIIDATUD ALLIKAD

- Anniste, K., Biin, H., Osila, L., Koppel, K., & Aaben, L. (2018). *Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018. Uuringu aruanne*. Loetud aadressil <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/11/Lapsed-vanemad-aruanne.pdf>
- A. R. hagi R. O. vastu abielu lahutamiseks ja ühisvara jagamiseks, K. O. ja A. R. ülalpidamiseks elatise saamiseks ning K. O. ja R. O. suhtlemise korra määramiseks. (2011). Riigikohus, 07.06.2011, nr 3-2-1-45-11. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-45-11>
- Aru, A., & Paron, K. (2015). Lapse parimad huvid. *Juridica*, VI, lk 375–386. Loetud aadressil https://www.juridica.ee/article_full.php?uri=2015_6_lapse_parimad_huvid
- Barth, K. R., Brosi, M., Cox, R. R., Spencer, T. A., & Beasley, L. O. (2019). A Qualitative Analysis of Divorcing Parents' Readiness to Co-parent. *Journal of Divorce and Remarriage*. Advance online publication. doi.org/10.1080/10502556.2019.1699373
- Bergström, M., Fransson, E., Fabian, H., Hjern, A., Sarkadi, A., & Salari, R. (2018a). Preschool children living in joint physical custody arrangements show less psychological symptoms than those living mostly or only with one parent. *Acta Paediatrica*, 107(2), 294–300. <https://dx.doi.org/10.1111/apa.14004>
- Bergström, M., Fransson, E., Wells, M. B., Köhler, L., & Hjern, A. (2018b). Children with two homes: Psychological problems in relation to living arrangements in Nordic 2- to 9-year-olds. *Scandinavian Journal of Public Health*, 47(2), 137–145. <https://doi.org/10.1177/1403494818769173>
- Bergström, M., Modin, B., Fransson, E., Rajmil, L., Berlin, M., Gustafsson, P. A., & Hjern, A. (2013). Living in two homes-a Swedish national survey of wellbeing in 12 and 15 year olds with joint physical custody. *BMC Public Health*, 13(868), 1–8. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-868>
- Boss, P. (2010). The Trauma and Complicated Grief of Ambiguous Loss. *Pastoral Psychol*, 59, 137–145. doi:10.1007/s11089-009-0264-0
- Creative Research Systems Sample Size Calculator. (n.d.). Retrieved from <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>

- Dialog laste nimel. (s.a.). Loetud aadressil https://media.wix.com/ugd/a4ecdc_348d487ea7674516aa9e13b3c3920c2a.pdf
- E.D.M. kaebus kohtutäitur Mati Roodese sunniraha määramise otsuse peale täiteasjas nr 026/2010/447. (2013). Riigikohus, 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-4-13>
- Eriksson, M., Ghazinour, M., & Hammarström, A. (2018). Different uses of Bronfenbrenner's ecological theory in public mental health research: what is their value for guiding public mental health policy and practice? *Social Theory & Health*, 16, 414–433. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1057/s41285-018-0065-6>
- Eesti Vabariigi Põhiseadus. (1992). *Riigi Teataja*, 26, 349; *Riigi Teataja I*, 15.05.2015, 2. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>
- Eurostat. (09.03.2020). *Divorce indicators*. [Table]. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/DEMO_NDIVIND
- Gardner, R. A. (1985). Recent Trends in Divorce and Custody Litigation. *Academy Forum*, 29(2), 3–7. Retrieved from <http://www.fact.on.ca/Info/pas/gardnr85.htm>
- Göttig, T., & Uusen-Nacke, T. (2017). *Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine. Võrdlev analüüs*. Loetud aadressil https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/suhtlusoiguse_uuring27112017.pdf
- Hagan, T. L., Belcher, S. M., & Donovan, H. S. (2017). Mind the Mode: Differences in Paper vs. Web-Based Survey Modes Among Women With Cancer. *Journal of Pain and Symptom Management*, 54(3), 368–375. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2017.07.005>
- Harman, J., J., & Biringen, Z. (2016). Parents acting badly. How Institutions and Societies Promote the Alienation of Children from Their Loving Families. Retrieved from https://www.amazon.com/Parents-Acting-Badly-Institutions-Alienation-ebook/dp/B01A50T5PA#reader_B01A50T5PA
- Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. (2010). *Riigi Teataja II*, 14, 54. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295>
- Isa ja lapse suhtlemisõiguse tagamine: Abushov vs Aserbaidžaan. (2020). Euroopa Inimõiguste Kohus, 27.02.2020, nr 76251/11. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/17353

- Isa suhtlemisõiguse takistamine: Luzi vs Itaalia. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 05.12.2019, nr 48322/17. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/17047
- J. L. ja O. L. avaldused M. L. ja J. L. suhtlemise korra kindlaksmääramiseks. (2011). Riigikohus, 09.11.2011, nr 3-2-1-83-11. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-83-11>
- Justiitsministeerium. (2018). *Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus*. Loetud aadressil https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elatise_suuruse_vtk.pdf
- Justiitsministeerium. (2019). *Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus*. Loetud aadressil https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vtk_suhtlusoigus_15.04.19_1.pdf
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., & Suvi, H. (2012a). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Kirjanduse ülevaade ja metoodika aruanne*. Loetud aadressil <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2012-Lapse-oigused-ja-vanemlus-kirjandus-metoodika.pdf>
- Karu, M., Turk, P., Suvi, H., & Biin, H. (2012b). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Loetud aadressil <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2012-Lapse-oigused-ja-vanemlus-kusitluse-kokkuvote.pdf>
- Kasearu, K. (2009). *Muutuvad pereväärtused muutavas Eestis*. Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/muutuvad_perevaartused_muutavas_eestis.pdf
- Kasearu, K., & Rootalu, K. (2011). *Lapse väärtus ja põlvkondadevahelised suhted. Uuringu lühiraport*. Loetud aadressil https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_noorteadlased/kasearu_rootalu_lapse_vaartus_uuringu_kokkuvote.pdf
- Kiisk, K. (2016). *Lapse õiguste kaitse hagita kohtuasjades de lege lata*. (Magistritöö). Loetud aadressil <https://www.sm.ee/sites/default/files/content->

- editors/eesmargid_ja_tegevused/Uliopilaste_teadustööde_konkurss/2016/k._kiis
k._lapse_oiguste_kaitse_hagita_kohtuasjades_de_lege_lata.pdf
- K. P. avaldus lapsega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks. (2011). Riigikohus, 30.05.2011, nr 3-2-1-32-11. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/laheendid?asjaNr=3-2-1-32-11>
- Kutsar, D. (2019a). Kui tavapärastest mõõtmisviisidest ei piisa: kes on lapse perekond? D. Kutsar & K. Raid (toim), *Laste subjektiivne heaolu kohalikus ja rahvusvahelises vaates*, (lk 48–55). Loetud aadressil https://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=45806
- Kutsar, D. (2019b). Üleilmne laste heaolukonverents Tartus. *Sotsiaaltöö*, (3), 102–104.
- Kutsar, D., Soo, K. & Raid, K. (2018). Rahvusvaheline laste heaolu uuring- võimalus arendada lastekeskset statistikat. (lk 21–28). *Eesti Statistika Kvartalikirj*, 1, 2018. Loetud aadressil https://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=44733&publication_lang=et
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta [Lapse hooldamise ja kohtumisõiguse seadus]. (1983). Oikeusministeriö, 361/1983. Loetud aadressil <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>
- Lapsega suhtlemise tagamine: Begović vs Horvaatia. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 13.06.2019, nr 35810/. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/16513
- Lapse hooldusõiguse tagamise kohustus: Oluri vs Põhja-Makedoonia. (2020), Euroopa Inimõiguste Kohus, 16.01.2020, nr 3368/18. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/17181
- Lapse tagastamisest keeldumine Haagi lapseröövi konventsooni alusel: Vladimir Ushakov vs Venemaa. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 18.06.2019, nr 15122/17. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/16548
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastega seotud asjade otsustamise kiirusest: Milovanović vs Serbia. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 08.10.2019, nr 56065/10. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/16866

- Lastekaitseadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1; *Riigi Teataja I*, 12.12.2018, 49. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>
- Laste võõrandumine emast isa õigusvastase tegevuse tõttu: Pisciă vs Moldova. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 29.10.2019, nr 23641/17. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/16938
- Lillsaar, M., & Siimula-Saar, K. (2013). Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel – kes on võitja, kes kaotaja? *Riigikogu toimetised*, nr 27. Loetud aadressil <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16409#>
- Lindt, K. (2014). *Laste ja vanemate vahelised suhted vanemate lahusjärgsel perioodil 6–12-aastaste laste näitel.* (Lõputöö). Loetud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/43641/lindt_kati.pdf
- Liu, M., & Wronski, L. (2018). Examining Completion Rates in Web Surveys via Over 25,000 Real-World Surveys. *Social Science Computer Review*, 36(I), 116–124. doi:10.1177/0894439317695581
- Maasalu, J. (2018). *Koolipsühholoogide ning II ja III kooliastme õpilaste arvamused hinnangud probleemvaldkondade esinemissagedusele ning abi otsimise eelistused.* (Magistritöö). Loetud aadressil https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/61335/Maasalu_Jaak_magistritoo.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Madise, Ü. (2018a, 28.mai). *Lapse ja vanema suhtluskorra kohtulahendi täitemenetlus.* Loetud aadressil https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Lapse%20ja%20vanema%20suhtluskorra%20kohtulahendi%20%C3%A4ite menetlus.pdf
- Madise, Ü. (2018b). *Õiguskantsleri aastaülevaade 2017/2018.* Loetud aadressil <https://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2018/lapsed-ja-noored>
- Madise, Ü. (2019). *Õiguskantsleri aastaülevaade 2018/2019.* Loetud aadressil <https://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2019/pdf/%C3%95iguskantsleri%20aasta%C3%BClevaade%202018-2019.pdf>
- Malla, H. (2015). *Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramise ning täitmise probleemistik.* (Magistritöö). Loetud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/48189/malla_ma_2015.pdf

- Mere, L. (2015). *50/50 jagatud hooldusõigus- egalitaarseid soosuiteid soodustav lahendus?* (Bakalaureusetöö). Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Uliopilaste_teadustööde_konkurss/Teadustööd_2015/laura_mere_bakalaureusetöö.pdf
- M. P avaldus määrata kindlaks M. P ja A. P suhtlemise kord. (2012). Riigikohus, 14.03.2012, nr 3-2-1-6-12. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/laheidid?asjaNr=3-2-1-6-12>
- Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 60, 395; *Riigi Teataja I*, 09.05.2017, 29. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/109052017029>
- Portugal, A. P. M., & Alberto, I. M. M. (2019). Parent–Child Communicational Characteristics: A Comparison Study between Subjects from Post-Divorce and Intact Nuclear Families. *Journal of Divorce and Remarriage*, 60(7), 566–582. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1627163>
- Pruuki, H., & Sinkkonen, J. (2017). *Laps ja lahutus. Kuidas edasi?* Tallinn: Koolibri.
- Raid, K. (2018). Pereloom – traditsioonilisest mudelist valikuvõimaluste rohkuseni. *Eesti Statistika Kvartalikirj*, 3, 4–8. Loetud aadressil https://www.stat.ee/valjaanne-2018_eesti-statistika-kvartalikirj-3-18
- Reinomägi, A. (2019). Lapse õiguste ja osalusõigusega seotud teadlikkus, hoiakud ning kogemused laste ja täiskasvanute pilgu läbi. *Sotsiaaltöö*, (3), 8–15.
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T.-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, K., & Abel-Ollo, K. (2014). *Lapse heaolu mõõtmise käsitus*. Loetud aadressil <https://www.stat.ee/dokumendid/75444>
- Ribić vs Horvaatia, kohtuotsus 02.04.2015, avaldus nr 27148/12. (2015). Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite ülevaade nr 246. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/kohtuudiste_nimekiri/4611
- Roosileht, P. (2015). *Lapse parim huvi hooldusõiguse küsimustes tsiviilkohtumenetluses*. (Magistritöö). Loetud aadressil <https://digikogu.taltech.ee/testimine/et/Item/3be9e649-7c1d-4d47-b17b-49067ef046f2>
- Rootalu, K. (2018). Eesti ei ole abielulahutuste osas enam Euroopa meister. Loetud aadressil <https://blog.stat.ee/2018/11/05/eesti-ei-ole-abelulahutuste-osas-enam-euroopa-meister/?highlight=lahutus>

- Saleh, A., & Bista, K. (2017). Examining factors impacting online survey response rates in educational research: perceptions of graduate students. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, 13(29), 63–74.
- Siigur, B., Aru, A., & Olm, A. (2019). Lapse õiguste kaitse suhtluskorra kohtulahendite täitmisel. *Sotsiaaltöö*, 3, 48–53.
- S. K. avaldus ainuhooldusõiguse saamiseks võilapsega suhtlemise korra määramiseks ja K. K avaldus ainuhooldusõigusesaamiseks ning isa ja lapse suhtlemise korra määramiseks. (2014). Riigikohus, 05.11.2014, nr 3-2-1-113-14. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-113-14>
- Statistikaamet. (2020a). *RV047: Abielud ja lahutused* [andmebaas]. Loetud aadressil <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=RV047>
- Statistikaamet. (2020b). *RV030: Sünnid, surmad ja loomulik iive* [andmebaas]. Loetud aadressil <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=RV030>
- Sõstra, K. (2017, 10. veebruar). Naene mehe abi, mees naese tugi. Loetud aadressil <https://blog.stat.ee/tag/abielu-kestus/>
- Žurakovskaja-Aru, K. (2015). Lapse õigus vs. võimalus suhelda vangistuses vanemaga-vanglavälisest suhtlemisest ümberpööratuna. *Juridica*, VI, 405–417. Loetud aadressil https://www.juridica.ee/article_full.php?uri=2015_6_lapse_igus_vs_v_imalus_suhelda_vangistuses_vanemaga_vanglav_lisest_suhtlemisest_mberp_rattuna
- Tallinna Ringkonnakohtu 23.veebruari 2018. a määrus. (2018). Riigikohus, 07.12.2018, nr 2-17-3347. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=2-17-3347/128>
- Tammur, A. (2018, 9. november). EV100: mõeldes isadele. Loetud aadressil <https://blog.stat.ee/2018/11/09/ev100-moeldes-isadele/>
- Tammur, A. (2019, 17. detsember). Lapsega naine abieluturul. Loetud aadressil <https://blog.stat.ee/2019/12/17/lapsega-naine-abieluturul/>
- Tartu Ringkonnakohtu 22. detsembri 2011 määrus haldusasjas nr 3-11-1120. (2012). Riigikohus, 16.05.2012, nr 3-3-1-11-12. Loetud aadressil <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-3-1-11-12>
- Traks, K. (2019). Aasta parimad lastekaitsetöötajad: laste ja peredeni peaks abi jõudma kiiremini. *Sotsiaaltöö*, 3, 3–7.

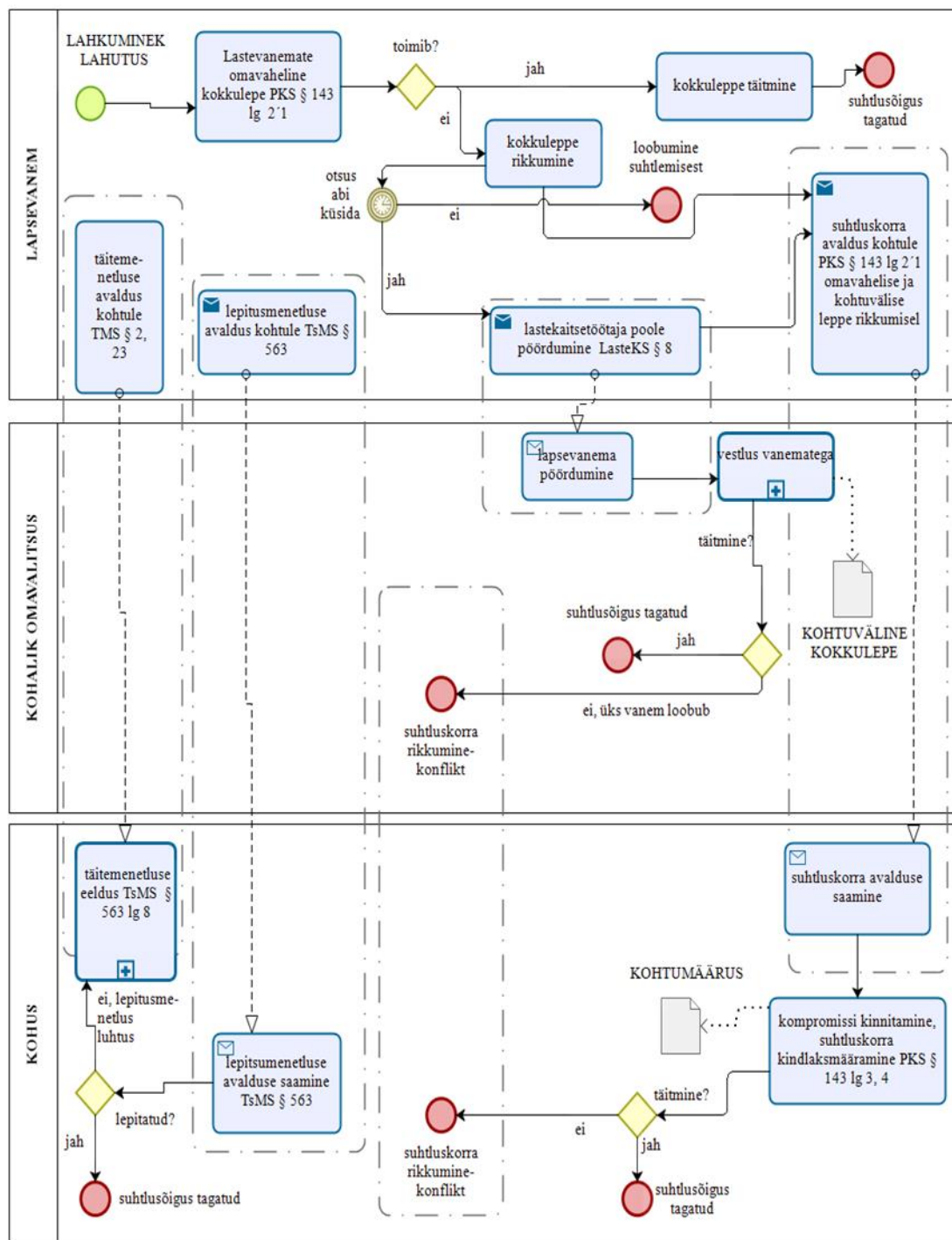
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik. (2005). *Riigi Teataja I*, 26, 197; *Riigi Teataja I*, 19.03.2019, 23. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019023>
- Täitemenetluse seadustik. (2005). *Riigi Teataja I*, 27, 198; *Riigi Teataja I*, 13.06.2012, 2. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/113062012002>
- Valma, K. (2012). *Lapse parima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelistes hooldusõiguse vaidlustes*. (Magistritöö). Loetud aadressil <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Valma.pdf>
- Vanemliku sideme säilitamine: Bittoun vs Moldova. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 05.03.2019, nr 51051/15. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/16167
- Viis aastat kestnud lapse emale tagastamise menetlus: Olindraru vs Rumeenia. (2019). Euroopa Inimõiguste Kohus, 19.03.2019, nr 1490/17. Loetud aadressil https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/16241
- Virit, K. (2018). *Jagatud hooldusõiguse rakendamine Eestis Skandinaaviamaade näitel*. (Magistritöö). Loetud aadressil https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60609/virit_ma_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Loetud aadressil http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf?sequence=1
- Аронс, К. (1995). *Развод: крах или новая жизнь?* [Lahutus: krahh või uus elu?] Москва: МИРТ.
- Грошев, С. Н., & Изингер, А. В. (2018). Правовой анализ проблемы гендерного неравенства в Российской Федерации. [Õigusanalüüs Vene Föderatsiooni soolise ebavõrdsuse probleemidest]. *Алтайский юридический вестник*, 4 (24), 141–145. Loetud aadressil <http://vestnik.buimvd.ru/nauka/urvest/424.pdf#page=141>
- Красицкая, Л. В. (2014). Правовое регулирование осуществления и защиты прав родителей и детей в современной Украине [Õiguslik regulatsioon vanemate ja laste õiguste toimimiseks ja kaitseks kaasaegses Ukrainas]. *Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию доктора юридических наук, профессора, заслуженного юриста*

Республики Беларусь В. Ф. Чигира, Минск, 4–5 ноября, 2014 г. (стр. 146–151).

Loetud aadressil <https://core.ac.uk/download/pdf/38535260.pdf>

Кузнецова, О. В. (2015). Защита прав отцов по семейному законодательству. [Isade õiguste kaitse perekonna seadusandluses]. *Вестник Челябинского государственного университета*, 17(372), 89–94. Loetud aadressil <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-prav-ottsov-po-semeynomu-zakonodatelstvu/viewer>

Lisa 1. Suhtluskorra protsess

Allikas: Perekonnaseadus, 2009; Lastekaitseadus, 2014; Tsiviilkohtumenetluse seadustik, 2005; Täitemenetluse seadustik, 2005

Lisa 2. Ankeetküsimustik

Lugupeetud lapsevanem!

Olen Tartu Ülikooli Pärnu kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni korralduse üliõpilane ning uurin oma lõputöös lahkuminekujärgse lapsevanemate ja laste suhtlemise seost lapse heaolu ning õigustega lastevanemate arvates. Küsitluse eesmärk on lahutuse või lahkumineku korral suhtlemise olulisuse analüüsimine lastevanemate arvamuste põhjal.

Küsimustik on mõeldud lapsevanematele, kes elavad koos lapsega, kelle teine vanem elab eemal ja lapsevanematele, kes ei ela enam lapsega koos. Mõlemad vanemad on selle küsimustiku vastajatena olulised, kuna nad on lastega seotud osapooled lapse heaolu ning õiguste tagajana.

Küsimustikus on 36 küsimust, millele vastamine võtab aega umbes 15-20 minutit. Küsimustik on anonüümne ning tulemusi kajastatakse üldistatult. Küsimustiku täitmisel palun tähistada vastuse variant, mis kattub või on kõige sarnasem Teie olukorraga või väljendab kõige selgemalt Teie arvamust.

Loodan, et peate teemat enda ja oma laste huvides oluliseks ning saate küsimustiku täita. Teie isiklikud kogemused, mõtted ja arvamused on kaalukad, mõjutades eelkõige laste huve ning heaolu.

Suur tänu küsimustikule vastamise eest! Täiendavate küsimuste korral võib pöörduda taivib@gmail.com

Taivi Babatunde

1. Märkige enda vanus *

2. Märkige enda sugu * ☐ Naine ☐ Mees

3. Märkige palun enda elukoha maakond *

☐ Harjumaa	☐ Järvamaa	☐ Pärnumaa	☐ Valgamaa
☐ Läänemaa	☐ Hiiumaa	☐ Raplamaa	☐ Viljandimaa
☐ Lääne-Virumaa	☐ Ida-Virumaa	☐ Saaremaa	☐ Võrumaa
☐ Põlvamaa	☐ Jõgevamaa	☐ Tartumaa	

Lisa 2 järg

4. Valige enda praegune staatus lapse jaoks *

☐ olen lapsega koos elav vanem ☐ olen vanem, kes elab lapsest eemal

5. Märkige enda haridustase *

☐ Põhiharidus

☐ Üldkeskharidus

☐ Kutseharidus koos põhihariduse omandamisega ja kutseharidus põhihariduse baasil

☐ Kutsekeskharidus, kutseharidus keskhariduse baasil, keskeriharidus keskhariduse baasil

☐ Bakalaureus, rakenduskõrgharidus

☐ Magister

☐ Doktor

6. Kui palju lapsi jäi pärast lahutust või lahkuminekut ühest vanemast eraldi elama? *

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

☐ rohkem kui 6 last

7. Mitu aastat kestis Teie abielu või kooselu? *

☐ 0-2 aastat

☐ 3-5 aastat

☐ 6-9 aastat

☐ 10-15 aastat

☐ 16 ja rohkem aastat

8. Kelle juurde jäid laps/lapsed elama pärast lahkuminekut/lahutust? *

☐ minu juurde

☐ teise vanema juurde

☐ teiste pereliikmete (vanavanemad, onud, tädid, muud sugulased) juurde

9. Millega oli seotud kooselu lõppemine või abielulahutus?*

☐ omavaheline sobimatus

☐ terav täiskasvanute vaheline konflikt

☐ lapse/laste kasvatamisega seotud erimeelsused

☐ vägivald

☐ muu:

10. Kui vana oli Teie laps/lapsed lahkumineku ajal? (Kirjutage laste vanused komaga eraldatuna lahtrisse) *

Lisa 2 järg

11. Milline oli Teie varasem kooselu vorm enne lahutust/lahkuminekut? *

- ☐ abielu ☐ vabaabieliu ehk kooselu

12. Mitu aastat on möödas lahkuminekut? *

- ☐ kuni üks aasta ☐ kuni kaks aastat ☐ kolm kuni viis aastat ☐ rohkem kui viis aastat

13. Milline lahkuminek kehtib Teie kohta? *

	Jah	Pole kindel	Ei
hooldusõigus jäi emale, lapse ja isa suhted katkesid	☐	☐	☐
lapsel säilisid sidemed mõlema vanemaga	☐	☐	☐
vanemate vahel oli hea koostöösuhe, ka lapsed valmistati lahkumiseks ette	☐	☐	☐

14. Milline on Teie praegune elukorraldus? *

- ☐ elan lapse/laste ja uue abikaasaga ☐ elan lapse/laste ja uue elukaaslasega
☐ elan üksinda koos lapse/lastega ☐ elan üksinda lapsest/lastest eemal
☐ elan uue abikaasaga lapsest/lastest eemal ☐ elan uue elukaaslasega lapsest/lastest eemal

15. Lapsel on õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt mõlema vanemaga. Kuivõrd see kehtib Teie lapse/laste kohta? *

- ☐ jah, suhe ja kontakt on säilinud mõlema vanemaga ☐ ei ole suhet ega kontakti mõlema vanemaga
☐ kontakt eemal viibiva vanemaga on ebakorrapärane ☐ muu

16. Kumma täiskasvanu psüühilised omadused (temperament, s.o. tasakaalukus või tasakaalutus käitumises, iseloom, närvisüsteemi tüüp) aitavad Teie arvates lapse seisukohalt kaasa lahkumiseku/lahutuse järel uue olukorra stabiliseerimisele? *

- ☐ vanema, kelle juurde laps/lapsed elama jäid ☐ vanema, kes elab lapsest/lastest eemal
☐ mõlema vanema omadused ☐ ei oska hinnata

Lisa 2 järg

17. Milliseid lahutusest tingitud probleeme olete märganud enda lapse/laste juures?*

	ei esine	üks kord	mõned korrad	sageli	pidevalt
turvatunde kadu	☐	☐	☐	☐	☐
rahitus	☐	☐	☐	☐	☐
ärrituvus	☐	☐	☐	☐	☐
vihahood	☐	☐	☐	☐	☐
masendus	☐	☐	☐	☐	☐
rusutus	☐	☐	☐	☐	☐
nutuvalmidus	☐	☐	☐	☐	☐
kõhuvalud	☐	☐	☐	☐	☐
peavalud	☐	☐	☐	☐	☐
õudusunenäod	☐	☐	☐	☐	☐
negatiivsed õpitulemused	☐	☐	☐	☐	☐
käitumisprobleemid	☐	☐	☐	☐	☐
raske psüühiline kohanemine	☐	☐	☐	☐	☐
madal eneseusaldus	☐	☐	☐	☐	☐

18. Lapse huvide esikohale seadmine lapsi puudutavates ettevõtmistes on oluline. Kuivõrd lähtusite lahutuse/lahkumineku ajal sellest printsiibist oma lapse/laste puhul? *

- ☐ jah, see on oluline ja lähtusin sellest olukorras teha
- ☐ ei, seda ei ole võimalik igal ajal igas olukorras teha
- ☐ aeg-ajalt, kuna situatsioonid on erinevad

Lisa 2 järg

19. Kas olete selgitanud välja lapse/laste arvamuse lahutuse/lahkuminekuga kohta? *

- ☐ jah ☐ ei ☐ seda ei tehtud, kuna laps oli liiga noor
- ☐ laps näitas ise huvi selle teema vastu üles

20. Lahutus/lahkumine kui traumaatiline kogemus võib mõjutada nii lapsi kui ka täiskasvanuid emotsionaalselt, füüsiliselt ja/või sotsiaalselt. Kuidas see avaldus Teis ja Teie lapses/lastes? *

	üldse mitte nõus	pigem ei nõustu	nõustun	pigem nõustun	väga nõus
laps/lapsed ei tulnud toime tunnetega	☐	☐	☐	☐	☐
lapsel/lastel tuli ette tervisemuresid	☐	☐	☐	☐	☐
laps/lapsed ei saanud hakkama sotsiaalsete olukordadega lasteaias, koolis	☐	☐	☐	☐	☐
vanem oli emotsionaalselt häiritud	☐	☐	☐	☐	☐
lapsevanemal esines tervisehäireid	☐	☐	☐	☐	☐
vanemal tuli ette raskeid sotsiaalseid olukordi	☐	☐	☐	☐	☐

Lisa 2 järg

21. Millise lahenduse leidsite lapse/laste ja eemal elava vanema suhtlemise korraldamiseks? *

- ☐ suhtluskorra omavaheline kokkulepe ☐ suhtluskorra kokkulepe
lastekaitsetöötaja vahendusel
- ☐ notariaalne kokkulepe ☐ kokkulepe perelepitaja vahendusel
- ☐ kohtu määratud suhtluskord ☐ muu

22. Kui tõenäoline, praktikas rakendatav ja lapse sooviga kattuv oleks Teie peres jagatud hooldusõigus (50/50 vanemlusmudel, s.o. võrdselt mõlema vanema juures)? *

- ☐ vähetõenäoline ☐ mõnevõrra tõenäoline ☐ arvestatav variant
- ☐ pigem tõenäoline ☐ väga tõenäoline

23. Millises etapis on Teie pere praegu lapse ja eemal elava vanema vahel suhtluskorra rakendamiseks ? *

- ☐ eriarvamuste avaldamine ☐ vaidluste pidamine ☐ üksmeelele jõudmine
- ☐ vanematevaheline koostöö ☐ lapse vajaduste pidev jälgimine
- ☐ kokkulepped, mis toimivad ☐ kokkulepped, mis vajavad täiendamist

24. Kui suurel määral olete tunnetanud teise vanema poolt lapsega kohtumiste või suhtluse takistamist ning survet suhtlemisest loobumiseks? *

- ☐ ei ole ette tulnud ☐ üksikutel kordadel on ette tulnud mõlemat tegevust
- ☐ takistamine ja surve on mõõdukalt tunda ☐ takistamist ja surveamist esineb sageli
- ☐ takistamist ja surveamist esineb pidevalt

25. Teadlased nimetavad vanema tahtlikku saboteerimist teise vanema ja lapse suhtes vanemast võõrandumise sündroomiks - üks vanem õhutab last emotsionaalselt valede ja liialdustega teise vanema kohta, et laps temast eemalduks. Kas olete sellist tegevust märganud enne või pärast lahutust/lahkuminekut, suhtlemisel või suhtluskorra täitmisel?*

- ☐ lapsega elava vanema tegevuses on selliseid tunnuseid pidevalt, süstemaatiliselt
- ☐ lapsest eemal elav vanem räägib valet ja liialdab pidevalt, süstemaatiliselt

Lisa 2 järg

- ☐ lapsega elava vanema tegevuses on selliseid tunnuseid aeg-ajalt
- ☐ lapsest eemal elav vanem räägib valet ja liialdab aeg-ajalt
- ☐ tahtlikku võõrandamist ei ole täheldanud

26. Kirjutage võimalusel oma sõnadega üks põhjus, mis on Teie puhul enim takistanud pärast lahutust/lahkuminekut suhtlemast teise vanemaga?

27. Järjestage palun tähtsuse järjekorras tegevused suhtlemise korraldamiseks. *

Palun nummerdage kõik kastid alustades 1-st kuni 3-ni

omavaheline koostöö, abi otsimine koostööoskuste suurendamiseks spetsialistilt (lastekaitsetöötaja, psühholoog, perelepitaja), kohtus õiguste maksmapanek

28. Millist abistavat inimest, spetsialisti või teenust olete suhtluskorras kokkuleppimiseks kasutanud?

	ei ole kasutanud	üks kord	mõned korrad	sageli	pidevalt
lähisugulased	☐	☐	☐	☐	☐
lastekaitsetöötaja	☐	☐	☐	☐	☐
psühholoog	☐	☐	☐	☐	☐
pereterapeut	☐	☐	☐	☐	☐
sotsiaaltöötaja	☐	☐	☐	☐	☐
notar	☐	☐	☐	☐	☐
perelepitaja	☐	☐	☐	☐	☐
sõber	☐	☐	☐	☐	☐
muu isik	☐	☐	☐	☐	☐

Lisa 2 järg

29. Milline hoiak on Teie arvates ülekaalus teises lapsevanemas pärast lahutust/lahkuminekut? *

- ☐ suhtlus ja kontaktide arv on jäänud samaks kooseluga
- ☐ sama vähe suhtlust omavahel kui kooselus
- ☐ lapsevanemadena suhtlemist on vähem kui kooselu ajal
- ☐ rohkem omavahelist lastevanemate kontakti kui kooselu ajal

30. Milline on Teie arvates lapse/laste hoiak lahutuse- või lahkuminekujärgsesse suhtlemisse? *

- ☐ soovib/soovivad eemal elava vanemaga suhelda endisel viisil ja sama tihedalt
- ☐ ei hooli eemal elava vanemaga suhtlemisest, kuna elukorraldus on muutunud
- ☐ soovivad suhelda eemal elava vanemaga tihedamalt, kui kokku lepitud vanemate vahel või kindlaks määratud kohtu poolt
- ☐ sama palju kui varem ei soovi suhelda, aga on eemal elava vanema suhtes positiivsed
- ☐ muu

31. Kui tihti kohtub laps/lapsed eemal elava vanemaga? *

- ☐ suhtleb tihti ja kohtub enamasti nädalavahetustel
- ☐ suhtleb nädala sees harva ja kohtub paaril nädalavahetusel kuus
- ☐ suhtleb vähe ja kohtub harva ☐ ei suhtle ega kohtu üldse
- ☐ suhtleb ning kohtub jooksvalt kokkulepitud aegadel ☐ muu

32. Kas olete suuliselt või kirjalikult soovinud lapsega suhtlemise ja kohtumiste (s.o. suhtluskorra) rakendamist? *

- ☐ olen suhtluskorda nõudnud teiselt vanemalt ja saanud kokkuleppele
- ☐ olen suhtluskorda pakkunud teisele vanemale ja saanud kokkuleppele
- ☐ suhtluskorrani on jõutud lastekaitse vahendusel
- ☐ olen suhtluskorra kindlaksmääramiseks pöördunud kohtu poole

Lisa 2 järg

☐ suhtlus ja kohtumised ei vaja kirjalikku reguleerimist

33. Kuidas mõjutab suhtluskorra rakendamine Teie lapse elukorraldust? *

☐ suhtluskord muudab lapse elu korrastatumaks ilma tema heaolu kahandamata

☐ suhtluskord piirab kõigi pereliikmete, s.h lapse ajakasutust ilma lapse heaolu suurendamata

☐ ei suurenda ega vähenda lapse heaolu ☐ muu

34. Kui suhtluskorda ei täideta, siis miks see on Teie arvates nii läinud? *

☐ peamiselt lapsega koos elava vanema tõttu ☐ peamiselt lapsest eemal elava vanema tõttu

☐ lapse/lastega tekkinud olukorra tõttu ☐ muudel põhjustel

35. Milline seos on lahkumineku ja suhtluskorra toimimise vahel Teie arvates? *

☐ alguses oli lahusus/lahkuminek lapsele raske, kuid suhtluskord on aidanud kohaneda

☐ laps ei ole leppinud lahutuse/lahkumineku ega suhtluskorra rakendamisega

☐ lapse kiindumus eemal elavasse vanemasse on suurenenud tänu suhtluskorrale

☐ lapse ja eemal elava lapsevanema kiindumus on saanud suhtluskorra puudumise tõttu kahjustada

☐ muu

36. Mis on Teie arvates peamine takistus suhtluskorra täitmiseks? *

☐ jätkuv tüli täiskasvanute vahel

☐ psühholoogiline manipuleerimine

☐ elatise suuruse ja maksmise vaidlus

SUMMARY

LINKS BETWEEN CHILDREN'S WELFARE AND RIGHTS, AND POST- SEPARATION PARENT/CHILD COMMUNICATION AS SEEN FROM THE PARENT'S POINT OF VIEW

Taivi Babatunde

Ensuring children's rights in the process of their communication with their parents and maintaining all aspects of children's welfare following parental separation is a task which may create a number of long-term issues for parents when their communication with each other either discontinues or becomes infrequent. In order to resolve issues regarding communication, parents often seek help from the Chancellor of Justice, child protection officials or court.

The aim of this paper is to analyse the importance of communication between parents after their separation on their child's development and welfare from the parents' point of view. While finding answers to the research question: how do parents' communication with each other after separating impact on a child's welfare and rights, the research focus was on frequency of communication, incidence of problems in children and recognition of a child's rights.

In Estonia, approximately half of all married couples divorce, and in contrast to the rest of Europe, most children live in households of cohabiting parents. Estonian inhabitants hold views favouring divorce and separation. However, 93% of adults admit that children have the right to retain personal relationships and contacts with both parents after the separation. The right of communication is one of the key rights of children as well as parents, whereas child welfare is related to the application of this right in regard to a child themselves, people surrounding them and the environment. A child's rights and welfare are linked to their best interests, yet to become aware of them one needs to establish the child's opinion and consider it accordingly. Separated parents are obliged to agree on communication rules. A child's relationship with the other parent must not be damaged, in the case of prolonged disagreement a parent may have recourse to the courts to settle terms of communication. Extensive court practice reveals that litigation can be drawn out,

it does not always provide good resolutions and problems still arise when exercising decisions made on communication regulations.

The survey of the thesis used a quantitative method for sampling. Data were collected by using an electronic online questionnaire, respondents were then divided into two groups: parents living with the child after separation, and parents living away from the child. A live link to the questionnaire was published on websites of all Estonian municipalities in the period from 07.03.2020 to 30.03.2020 and in social media from 15.03.2020 to 30.03.2020. The final sample contained 102 respondents, of whom 76 lived with the child and 26 lived separately from the child. The sample size failed to reflect the population, however, the results characterise the phenomenon being studied. Results were first analysed using the Microsoft Excel programme as a descriptive and comparative analysis, thereafter conclusions and connections were plotted out for making qualitative inferences.

In order to assess the impact of communication on children's rights and welfare, parents were asked: if the right to communicate is effective in their case; how frequent communication is with the parent living away; which problems occurred and to which extent they have experienced these in the post-separation period. Results highlighted that parents living with the child evaluated the situation in terms of occurring problems as worse, yet in conclusion thought that communication between the child and the other parent was frequent. Parents living away from the child noted fewer problems, yet real communication in their opinion was infrequent.

One of the objectives of the paper was to study communication between parents after their separation. It appeared that the overwhelming cause for separation was mutual incompatibility, therefore in the view of both parent groups there was less communication after the separation than during their cohabitation period. As a result, 35% of parents living with the child disregarded the child's interests for some reason, however, only 35% of parents living away had the opportunity to establish their child's opinion in order to protect the child's interests. Under the circumstances of infrequent communication, 54% of parents living with the child did not experience hindrances to communication caused by the other parent, but hindrances were experienced by 29% of parents living away. Deliberate obstruction was not experienced by 59% of parents living with the child and by only 29% of parents living away. Parents living separately from the child considered

the child's desire to communicate to be higher than did the parents living with the child. It may be concluded that parents are aware of the child's right to a continuing relationship with both parents in case of separation but respondents revealed that communication between parents took place less frequently during separation than in cohabitation. Parents living away meet the child considerably less frequently, in their opinion, take note of specific problems less frequently, and compared to parents living with the child, have fewer opportunities to protect the child's rights. Parents living away much more frequently experience hindrances to communication with the child and more frequently experience deliberate deterrence from the other parent.

The author observed a contradiction in the interests of parents and children after the separation, before a situation necessitating meeting up and communicating, parents accept the child's right to a continuing relationship with both parents but after the separation opportunities for communication and meetings begin decreasing or these are deliberately decreased.

The author makes the following proposals on the basis of the study results and theoretical aspects:

- To establish a website for parents on various issues regarding separation and divorce, awareness-raising on ensuring a child's rights and the obligations of parents.
- The Estonian Family Therapy Association should present the programme "Dialogue in the name of children" to courts.
- The Estonian Association of Mediators should develop accessibility of family mediation in all Estonian counties until the receipt of state funding, e.g. as a measure of children's welfare at the local municipality level, and within the mediation-procedure reform in pre-court procedures and judicial proceedings.

The results showed that parents living away had differing views on a child's welfare, even though the child's right to a relationship with both parents was acknowledged. Communication between parents was more infrequent after their separation than during life together, and this remains an endangering factor in securing their child's rights, and in monitoring of and responding to changes in the child's welfare.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Taivi Babatunde,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lahkuminekujärgse lapsevanemate ja laste suhtlemise seos lapse heaolu ning õigustega lastevanemate arvates“, mille juhendaja on Kandela Õun ja kaasjuhendaja Annika Steinberg, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Taivi Babatunde

18.05.2020